

Åvtehistovrije saemien rijkhetjåanghose 1917

Bakteppet for samelandsmøtet i 1917

Anne Severinsen

Saemien

Dennie voestes saemien rijkhetjåanghose Tråantesne 1917 Daniel Mortenson jeehti *“saemieh baajhtaldellieh jih ij dej naan laante jih jalhts luvrege sijjen laanti vööste ij mejtegh dejtie dorjesovvh.”*¹ Åssjele daejnie tjaaleginie lea voejhkelidh aktem buerkie-stimmiem vedtedh dejstie jielemeligke, politihkeles jih riekteles tsiehkijste mah dam tsiehkiem guhkiebasse sjugniedamme man bijre Mortenson soptsesti. Ovvaantoe gåatomevierhtiej bijre lij tjarke stieresne 1700-låhkoen raejeste jih abpe 1800-låhkoen gosse gellie gaartenh jearohke sjidtin gaajhkijste gåatomevierhtijste mah gäävnesin, aaj doh vaerien vuemieh gusnie saemieh sijjen gåatomelaantem utnin. Vaenie baakoejgumie Leiv Nutheim dam naemhtie buerkeste: *“Gaajhkesch mijjeh mijjen reaktan jih jieliemassen åvteste strijreminie. Vaerien bäänta dam dorje. Vaerien saemie aaj seamma reaktam åtna. Reakta jieledh.”*²

Daate tjaalege åvtehistovrijem saemiej voestes rijkhetjåanghose jaepien 1917 buerkeste. Leavloe biejesåvva gaaltijidie mah vuesehtieh guktie saemieh jih åejvieladtjh tsiehkiem skuajasjin guktie dichte tije doekoe evtiesovvi 1700-låhkoen raejeste 1900-låhkoen aalkoven raajan.

Saemieh jih bääntah 1700-låhkoen

1700-låhkoen doekoe akte tjelke ovvaantoe iedti bijre sjidtedi gaskem juhtijh saemieh jih bääntah mah daarpesjin miehtjesne sleejedh jih sieterisnie minnedh giesege. Kraesie hijvenlaakan sjidtedi dejnie dajvine gusnie saemieh lin aaltojde båhtjeme giedtiej sisnie, jih ånnetji ånnetji åajvoeh kraesiehagkine sjidti. Dah sieterinie jih gåatoemasse hijvenlaakan

Norsk

På det første samelandsmøtet i Trondheim 1917 uttalte Daniel Mortenson at *“lapperne blir jaget, de har ikke noget fædreland, de er de respektive landes love lydige, men der gjøres intet for dem.”*¹ Formålet med denne artikkelen er å forsøke å gi en beskrivelse av de næringsmessige, politiske og rettslige forhold som over tid hadde ført til den situasjon som Mortenson gav uttrykk for. Konflikten om beiteressurser preget tida fra 1700-tallet og opp gjennom hele 1800-tallet da mange gårder ble avhengige av å bruke alle tilgjengelige beiteressurser, også de fjelldalene der samene hadde beitelandet sitt. I få ord beskriver Leiv Nutheim dette slik: *“Vi strir alle for retten vår og livberginga. Det gjer fjellbonden. Den samme retten har også fjellsamen. Retten til å leva.”*²

Denne artikkelen beskriver “bakteppet” for samenes første landsmøte i 1917. Det vil bli lagt vekt på kilder som viser hvordan samer og myndigheter oppfattet situasjonen slik den etter hvert utviklet seg fra 1700-tallet til begynnelsen av 1900-tallet.

Interessekonflikt på 1700-tallet

I løpet av 1700-tallet oppsto det en klar interessekonflikt mellom nomadiserende samer og bønder som var avhengige av utmarkslått og setring. Marka ble godt gjødslet på de stedene der samene hadde melket simlene i innhengninger, og der ble det etter hvert frodige grasvoller. Disse var velegnet både til setring og beite for den fastboende befolkning, som stadig vokste. Det finnes flere skriftlige kilder som dokumenter dette, for eksempel en *“relasjon”* fra leder for grenseoppmålingen mellom Norge og Sverige, oberst Jobst Conrad Rømeling.

sjehtin dejtie arrah-almetjidi mah ahkedh læssanin. Jienebh tjaaleldh gaaltijh gååvnesieh mah dam vihtiestieh, vuesiehtimmien gaavhtan akte "relasjovne" raastemeatadimmien åvtehkistie Nöörjen jñh Sverjen gaskem, oberste Jobst Conrad Rømeling.

Jaepien 1743 dihte tjaala doh båantah vaeride åtnose vaeltieh goh sijjen allmenninge, jñh bajjesieh "dej leah reakta dovne baajedh jallh nyöjhkedh saemide dejnie sijjine årrodh." Båantah Tydalesne lin oberstem buerkie-stamme dan sjidtije almetjeveahkan gaavhtan lij daerpies aelkedh vaerien vuemide nuhtjedh, jñh dan åvteste dle "dejtie vuemide nuhtjeh gusnie saemieh sijjen bovtsgujmie hijven kraesie-hagkh dorjeme."³

Akte laejhteme 12 saemienfuelhkijste Saalbogesne, Tydalesne, Ålenisnie jñh Rørosesne jaepien 1794 vihteste daam tsiehkem: "dejniesijjine vaerine, gusnie iktesth mijjen giesien årromesijjieh åtneme, jñh bovtshen biēhken gaavhtan lea jñjñje kraesie sjidteme, dejstie sijjijste båantah sijhtieh mijjem jååkedh, jñh hāvhtadieh dah sijhtieh mijjen bovtsh vuetjedh....."⁴

Han skriver i 1743 at bøndene tar i bruk fjellene som sin allmenning og påstår "at have Rettighed til enten at tillade eller negte Lapfinerne at boe sammesteds". Bøndene i Tydalen hadde forklart obersten at en økende folkemengde gjorde det nødvendig å ta fjelldalene i bruk, og "de benøtter sig saaledes af de Dale, som Lapfinerne med deres Reensdyr haver opgiødet og giort frugtbare til Grasvext."³

En klage fra 12 samefamilier i Selbu, Tydal, Ålen og Røros i 1794 bekrefter situasjonen: "... paa de Steder i Fjeldene, hvor vi bestandig har havt vore Sommerboliger, og hvor der af Reensdyrgjødselen nu voxer godt Græs, vil Bønderne bortjage os fra, under Trudseler af, at de vil nedskyde vores Dyr -..."⁴

Samer og bønder på 1800-tallet

Folketallet i bygdene steg kraftig opp gjennom 1800-tallet. Kjell Haarstad beskriver denne prosessen slik: "Ettersom folketallet i bygdene steg, økte også bruken av fjellet, (...) Presset på alle ressurser ble økt til og ut over det maksimale, og selvfølgelig ble fjelltraktene også utnyttet til

Guvvie aktede båeries giedtste Mahkalahkesne mij lij åtnosne vielie goh 100 jaepiej juassah. Annje daan biejjien sijjie vååjnoe goh akte stoerre jorpe ientje. Dagkerh sijjine sieterēientjñh biējesovvin jñh dajve gåatoemasse åtnasovvi kluheridie.

Foto av et gammelt rein-gjerde i Mahkalahke som var i bruk for over 100 år siden. Ennå i dag framstår stedet som en stor grasbevokst rund voll. På slike steder ble det anlagt setervoller, og marka ble tatt i bruk til beite for bufe.

Saemieh jñh bãantah 1800-låhkoen

Almetjelåhkoen voenine tjarke læssani 1800-låhkoen doekoen. Kjell Haarstad daam prosessem naemhtie buerkeste: *“Dan åvteste almetjelåhkoen læssani dle aaj åtnoe vaereste læssani. (...) Gaajhke vierhtienuhete tjarke læssani, jñh hævvi dle aaj dajvide vaerine nuhtjin dan ellen minngiemossese, vijreminie, gööleminie, sieterinie jñh slaajojne miehtjesne. Bãantah meehtin raajan golme mijlh vaeresne minnedh juktie ajve aktem suejnielaessiem sleejedh, maam mænngan tjoeri vaaålese veedtjedh daelvege.”*⁵

Ij Leah gierve ussjedidh staahe meehti guesieh åadtjodh krievveste tjaktjege jñh daelvege, guktie vaeriebãanta idtji sãn gaavnh staahekem jñh suejniem gaavnh naemhtie guktie satne lij veanhtadamme. Dagke daate aajnehke suejnielaessie lij dihte mij meehti gaajhkh kluhter beerkedh daelvien tjïrrh? Goh Haarstad tjier-teste, dle gellie bãantah gaertieninie giëhtelin gaajh nåake tsiehkiej nuelesne, guktie jis edtjin bearkadidh dle tjoerin vaerien vuemide åtnose vaeltedh jis edtjin nuekie suejniem kreekide åadtjodh. Seamma tïjjen dle tsiehkie aaj ahkedh nåakebe sjïdti bãatsoesaemide. Akte laejhteme-tjaalege saemijste Riasten-dajvesne åejvieaamte-ålman gaaikoe 1801 aktem hijven buerkiestimmiem vadta guktie dej reaktavuajnoe lij: *“Dovne mijjieh goh mijjen maadtoeh lea dejpelistie vaerine hõöltestamme Rørosen, Aalen jñh Tydalen gaskesne bieleden naan almetjem aarmoedamme, jñh ij akt guhte Leah mijjem jallh mijjen bovtsi gåatomem heerredamme.”*⁶

Fãantoe daan aamhtesasse lij akte buerkiestimmie mij soptsesti lientsie jïjtse fuelhkielehtsegigujmie ektine lin saemiej gætieh bãeltielamme Riasten lihke jñh dejtie hãvhtadamme *“aaksjoejgujmie jñh staavrajgujmie”* jis idtjin dajvem laehpieh. Lientsie bagkesi gætieh *“leejjeme slaajoedajvine”* tjãadtjoejin, jñh dihte sïjhti saemide debpede jãåkedh gosse dah idtjin sïjhth *“aejlies reaktah”*⁷ jãåhkesjidh. Dan åvteste daate akte ovvaantoe sjïdti göökte reaktavuajnoeh gaskem: Saemieh mah daejtie dajvide nuhtjeme *“dejpelistie”*, jñh bãantah mah lin leejjemesietelh ribleme jñh dan gaavhtan aktem byjjes reaktam åadtjeme dejtie dajvide nuhtjedh mejtie saemieh lin aarebi nuhtjeme.

*siste trevl med jakt, fiske, setring og markaslått. Opptil tre mil innover i fjellet kunne bønder dra for å slå ett enkelt høyllass, som de siden måtte hente ned på vinterføret.”*⁵

Det er ikke vanskelig å tenke seg at høystakken kunne få besøk av en reinflokk i løpet av høsten og vinteren, slik at fjellbonden ikke fant stakken og høyet i den forfatning han hadde regnet med. Kanskje var dette ene høylasset av betydning for å berge alt bufeet gjennom vinteren? Som Haarstad påpeker, drev mange gården sin under marginale forhold slik at det var en overlevelsestrategi å ta i bruk fjelldalene for å få nok fôr til dyrene. Samtidig ble situasjonen stadig vanskeligere også for reieneierne. Et klageskriv fra samene i Riasten til stiftamtmanden i 1801 gir en god beskrivelse av deres rettsoppfatning: *“Saavel vi, som vore Forfædre har fra gamle Tider opholdt os i Fieldene imellem Røraas, Aalen og Tydahlen uden at vi har fornærmet noget Menneske, og heller ingen har lagt Hinder for os eller vores Rensdyrs Græsning.”*⁶ Bakgrunnen for saken var påstanden om at lensmannen med støtte fra egne familiemedlemmer hadde brent ned samenes gammer ved Riasten og truet dem med *“Hug og Slag”* om de ikke forlot området. Lensmannen hevdet at gammene sto på *“bøxlende Slaatter”*, og han ville jage samene bort når de ikke ville erkjenne *“hellige Rettigheter”*.⁷ Dermed ble dette en konflikt mellom to rettsoppfatninger: Samene som hadde benyttet disse traktene *“fra gamle Tider,”* og bøndene som hadde skaffet seg bygselsedler og dermed formell rett til å bruke områder som samene tidligere hadde brukt.

Ti år senere, i august 1811, nøyde man seg ikke med trusler. 40–50 mann fra Os og Dalsbygda oppsøkte boplassene til fire samefamilier nord for Dalbusjøen og slaktet ned om lag 400 dyr. Bakgrunnen for udåden skal ha vært den tradisjonelle beitekonflikten. Gjerningsmennene ble dømt til å betale samene erstatning, men ifølge tradisjonen kom pengene aldri fram til reieneierne. Tiggerstav og fattighus ble skjebnen for flere av dem.⁸ En mer detaljert beskrivelse av hendelsen står i *Fjell-Folk* 2011.

Luhkie jaepieh mænngan, mietsken 1811, idtjin aajhtoejgumie nöök. 40–50 ålmah voenijste Os jñh Dalsbygda årromesijjine mïnnin njieljie saemienfuelhkide Dalbu-jaevrien noerhtelisnie jñh ovrehte 400 bovtsh moetesjin. Fåantoe dan meadtose lij sãn dihte aerpievuekien ovvaantoe gåatomen bijre. Miëdtelæjjah dööpmesovvin maaksoem maeksedh saemide, men aerpievuekien mietie beetnegh idtjin gåæssie gænnah båtsoesaemide bætieh. Åålmestimmie jñh giefiesgåetie vaassjegeajnojne sjïdtin jieniebidie dejstie saemijste.⁸ Akte veelebe buerkie-stimmie daehtie heannadimmeste lea *Fjell-Folk*-plaeresne 2011.

Göökte dåapmah jñh Røros-kommisjovne

Saemiej reaktahistovrije Røros-dajvesne lea vihkeles juktie fåantoem rijhketjåanghose 1917 guarkedh. Daan sjïekenisnie akte reakta-aamhtese 1850-låhkoen joekoen vihkeles. Njoktjen 1848 Rørosen Kåahpervierhkie aamhtesem tseegki govhte båtsoesaemiej vööste mah lin bovtsigumie luhpehts orreme Ljøsnaðalesne Feragen lihke, akte skåajjedajve misse kåahpervierhkie jeehti satne aajhterereaktam åtna. Kåahpervierhkie jeehti saemieh idtjin reaktam utnieh derhviegåetieh desnie tseegkedh, jñh saemieh tjoerin maaksoem maeksedh skaaraj åvteste mejtie bovtse lij skåajjesne dorjeme. Rørosen Kåahpervierhkie aamhtesem teehpi Vueliereaktesne, mij gaavnehti vierhkie idtji maehtieh aajhterininie vuajnalgidh daehtie eekeste Ljøsnaðalen. Reakta vihtiestimmieh gaavni doh govhte saemieh jñh dej maadtoeh ihkuven aejkien raejeste lin bovtsigumie orreme Ljøsnaðalesne daelvege. *“Tjuara aerviedidh dah reaktam utnieh”* dusnie årrodh bieleden diëdtem utnedh maaksoem maeksedh skåajjeskaaraj åvteste. Aamhtese jöörhki Bijjireaktese. Daesnie Rørosen Kåahpervierhkie jeehti Ljøsnaðalen lij allmenninge, men vierhkien lij akte eksklusijve reakta skåajjem nuhtjedh. Jaepien 1853 Stifts-bijjireakta seamma illedahkese bööti goh Vueliereakta, jñh saemieh lutniestamme sjïdtin.⁹ Dåapma lea prinsihpeles joekoen vihkeles, dan åvteste dihte tjierteste saemieh aktem *“hevdamme reaktam”* utnin Ljøsnaðalem nuhtjedh.

To dommer og Røros-kommissionen

Samenes rettshistorie i Røros-området er viktig for å forstå bakgrunnen for 1917-landsmøtet. I den sammenheng er en rettssak på 1850-tallet av vesentlig betydning.

I mars 1848 gikk Røros Kobberverk til sak mot seks reindriftssamer som hadde oppholdt seg med rein uten tillatelse i Ljøsnaðalen ved Feragen, en skogtrakt som kobberverket hevdet å ha eiendomsretten til. Kobberverket la ned påstand om at samene ikke hadde rett til å sette opp gammer der, og at de skulle betale erstatning for skade som reinen hadde påført skogen. Røros Kobberverk tapte saken i Underretten, som kom fram til at verket ikke kunne ansees som eiendomsberettiget til Ljøsnaðalen. Retten fant det bevist at de seks samene og deres forfedre i manns minne hadde oppholdt seg med rein i Ljøsnaðalen på vinters tid. De *“maa antages at have hevdet Ret”* til et slikt opphold uten å være forpliktet til å betale erstatning for den skade som skogen kunne bli påført. Saken gikk videre til Overretten. Her hevdet Røros Kobberverk at Ljøsnaðalen var allmenning, men at verket hadde en eksklusiv rett til å bruke skogen. Stiftsoverretten kom i 1853 fram til samme resultat som Underretten, og samene ble frifunnet.⁹ Dommen er prinsipielt meget viktig, fordi den bygger på at samene hadde en *hevdet rett* til å bruke Ljøsnaðalen.

En annen interessant kilde er Røros-kommissionen av 1875 som gir følgende vurdering av samenes bruk og rettigheter, hovedsakelig i den østlige del av Røros:

*“Denne Brug har ifølge de ældste Efterretninger fundet Sted allerede før Oprettelsen af Røros Værk og maa vistnok antages at have Berettigelse som et fra Alderstid faktisk bestaaende Forhold...”*¹⁰ Røros Kobberverk ble etablert i 1644, og det betyr at man i 1875 mente at samene hadde tatt disse traktene i bruk før midten av 1600-tallet. Kommisjonen påpeker også det uheldige forhold at bøndene i senere tid hadde hatt tamrein i samenes flokker, og som en følge av disse *“Forandringer i den ældgamle Brug høres hyppige Klager over stor Skade, der af Renene forvoldes”* på slåtter, setervoller, høystakker og til dels på inngjerdet innmark.¹¹

Akte jeatjah iedtjije gaaltije lea Røros-kommisjovne jaepeste 1875 mij daam vuarjajimmie vadt saemiej åtnoste jñh reaktijste, åajvahkommes Rørosen låvletje bielesne:

*“Daate åtnoe lea dej bårasommes goerehtimie mietie joe gååvnesamme åvtelen Røros Værk tseegkesovvi jñh sån reaktam åtna akten bærtes tsihkien gaavhtan, ...”*¹⁰ Rørosen Kååhperevierhkie tseegkesovvi 1644, jñh daate sæjhta jiehtedh jaepien 1875 dellie vñenhtin saemieh lin aalkeme daejtie dajvide nuhtjedh 1600-låhkoen gaskoeh åvtelen. Kommisjovne aaj dam nåake tsihkien tjerteste gosse båantah dan minngemes tñjien leah låemties bovtsh saemiej krievvine åtneme, jñh *“daej jarkelimie gaavhtan demie dipmebaaletje åtnosne dle daamtaj laejhtemh govlesuvviah skaaraj bijre mejtie bovtsh leah dorjeme”* slaajojne, sieterieentjine, staahkine jñh såemiesmearan aaj ientjine giertigujmie.¹¹

Åvtebarkoe saemielaakese: 1843-kommisjovne

1840-låhkoe barkoe aktine jñjtse laakine båtsose eelki. Nöörje lij unijovnesne Sveerjine, jñh akte nöörjen-sveerjen kommisjovne tseegkesovvi mij gellie tjaaleldh lahtestimmieh veedtji tsihkien bijre arrah-almetji jñh båtsoesaemiej gaskemsh. Søndre Trondhjems Amt vaestiedi aktene priesne voerhtjen 15.b. 1844, akten siejhme vuajnoen mietie dle låhkoe båtsoesaemijste lij geahpanamme, jñh fåantoe lij gaskem jeatjah *“doh ræjhtoeh joekoen Tydalesne jñh Holtaalenisnie mejtie båtsoesaemieh arrah-almetjigujmie utnieh, jñh saemieh akte viesjiesåbpoe dæhkie daejnie aamhtesinie.”*

Fåantoe daejtie ovvaantojde lij båantah mah bagkesin krievvieh skaaram darjoejin sieterieentjine, vaerieslaajojne, staahkine jñh skåajjine, jñh ij lij sån eevre bājhtoe, aamte tjaala. Men mænngan fealadimmie dorjeme Tydalen vaerine dellie ojhte *“aamte vñenhti saemieh daamtajåbpoe baajhtahtallin dajvijste gusnie aarebi lin maahteme årroth.”* Aajnehke råajvarimmie juktie ovvaantoe heerredidh lij *“aamten mielen mietie raastide nænnoestidh jñh biejedh dejtie dajvide mej sisnie saemieh byörin juhtedh....”*¹²

Nöörjen-sveerjen kommisjovne gaavnehti låhkoe arrah-almetjijste lij læssanamme jñh dah

Forarbeid til lappelov: 1843-kommisjonen

Arbeidet med å utarbeide en egen lov for reindriften ble påbegynt på 1840-tallet. Norge var i union med Sverige, og det ble nedsatt en norsk-svensk kommisjon som innhentet en rekke skriftlige uttalelser om forholdet mellom de fastboende og reindriftssamene. Søndre Trondhjems Amt svarte i et brev av 15. april 1844 at det var en alminnelig oppfatning at antall reindriftsutøvere hadde gått ned, og grunnen var blant annet *“de Stridigheder de, især i Tydalen og Holtaalen, ere blevne indviklede i med de faste Indvaanere, og i hvilke Lapperne, som det svagere Partie, gjerne ligge under.”* Bakgrunnen for konflikten var bøndernes påstand om at reinflokkene forårsaket skade på seter-voller, fjellslåtter, høystakker og skog, og det var neppe helt uriktig, skriver amtet. Men etter å ha foretatt en reise i Tydalsfjellene, var *“Amtet meget tilbøieligt til at antage, at Lapperne oftere med Uret søges fortrængte fra Egne hvori de før have vandret frit.”* Eneste tiltak for å forebygge konflikter var etter *“Amtets Formening udtrykkelig at bestemme og udvise Grændser for de Trackter, inden hvilke Lappernes Omflytninger bør foregaae...”*¹²

Den norsk-svenske kommisjonen kom fram til at de fastboende hadde økt i antall og fortrent samene fra de fjellstrekninger og dalstrøk *“som have været Lappernes oprindelige Tumbleplads...”*, men dette var kun en følge av det naturlige forhold at *“Nomaderne maae vige for de fastboende Indvaanere, naar de sidste tiltage i Antal.”*¹³

På denne bakgrunn foreslo 1843-kommisjonen forskjellige tiltak for å få kontroll over samene: De skulle oppgi til lensmannen hvor de oppholdt seg med sine reinflokker og hvor mange dyr de hadde, de skulle holde seg borte fra privat eiendom og de skulle være *“indbyrdes ansvarlige”* for reinskader, som f.eks. ødelagte høystakker som stod på gamle reintroer etc. Dette fordi det i praksis var nesten umulig å finne ut hvem som eide reinen som hadde forårsaket skaden. I og med at hver enkelt rein-eier skulle få tildelt et bestemt *“Distrikt”* med solidarisk ansvar for skade, kunne det kreves inn erstatninger helt uavhengig av hvem som

lin saemide tjihteme dejstie vaeriedajvijste jñh vuemijste “mah lin saemiej dajvh orreme aalkoeliste...” – men daate lij ajve akte illedahke dehtie iemie tsiehkeste, gidtjh “Juhtijh almetjñh tjuerieh arrah-almetjijstie tjihtedh gosse arrah-almetji lãhkoe læssene.”¹³

Dan sjieken gaavhtan 1843-kommissjovne ovmesse rãajvarimmieh raeriesti juktie kontrollem saemiej bijjeli åadtjodh: Dah edtjin leantsan saarnodh gusnie sijjen krievviejgumie hõöllestin jñh man gellie bovtsh dej, dah edtjin orrijidh privaate eekine årrodh jñh dah edtjin “ektie diedtem” skaaraj åvteste utnedh mejtie krievvie lij dorjeme, goh eerjeme staahkh mejtie bãantah bãeries giedtieaevjine utnin j.n.v. Daate dan åvteste riektesisnie lij halhta tjahtah gaavneh-tidh gie bovtsem eeki mij skaaram dorjeme. Dan åvteste fierhte bãatsoesaemie edtji aktem vihties “sijtem” åadtjodh solidariske diedtine skaaraj åvteste, dellie meehtin maaksoeh krievvedh jalhts idtjin daejrieh gie aajhtere lij dan bovtse mij skaaram dorjeme. Daate lij akte vuekie mij edtji arrah-bãantaj iedtjh gorredidh, jñh ajve dam.

Laakeraeriestimmie idtji gæssie gænnah nænnoestamme sjidth, jñh laake-aamhtese gællan sjidti gellie jaepieh. 1843-kommissjovnen raeriestimmie lea læjhkan iedtjije dan åvteste dihte prinsihph raeriesti misse mænn-gan vijriesåbpoe bigki, jñh mij aaj lea goh vãarome daan beajjetje bãatsoelaakese.

Åvtiebarkoe saemielaakese. 1866-kommissjovne

Medtie göökteluhkie jaepieh mænn-gan dle nöörjen Departemeente dan Sijnjelasse jñh sverjen Justitie-Staateminstere siemes sjidtin aktem orre kommissjovnem bãatsoese tseegkedh. Seammalaa-kan goh 1843-kommissjovne dle aaj 1866-kommissjovne tuhtji vihkeles kontrollem saemiej bãatsoen bijjelen åadtjodh jñh gorredidh maaksoeh maaksasovvin skaaraj åvteste bãantaj ientjine, sieterinie jñh slaajoe-ientjine. Dihte mij lij orre 1866-raeriestimmesne lij desnie tjjelklaakan jeehti saemiej gåatomereakta bovtse lij ektiedamme diejvesasse “aalteren tijjen” aaj privaate eekeme dajvesne. Riektesisnie sæjhta jiehtedh saemiej lij reakta baajedh bovtsem gåatodh privaate miehtjesdajvesne dastegh dah lin dam dajvem nuhtjeme guhkede gietjeste. Kommi-

faktisk eide den reinen som hadde forårsaket skaden. Dette var en konstruksjon som skulle ivareta de fastboende bønders interesser, og kun det.

Lovforslaget ble aldri vedtatt, og lovsaken ble liggende i mange år. 1843-kommissjonens innstilling er likevel interessant fordi den foreslo prinsipper som det senere ble bygd videre på og som ligger til grunn også for dagens reindriftslovgivning.

Forarbeid til lappelov: 1866-kommissjonen

Etter et par tiår ble det norske Departementet for det Indre og den svenske Justitie-Statsminister enige om å nedsette en ny kommisjon for reindriften. I likhet med 1843-kommissjonen var også 1866-kommissjonen opptatt av å oppnå kontroll over samenes reindrift og sikre at det ble betalt erstatninger for skade på bøndenes innmark, setrer og slåtteenger. Det nye i 1866-kommissjonens innstilling var at man i klar-tekst gav uttrykk for at samenes beiterett for rein var knyttet til begrepet “Alders Tid” også på privat eid mark. I praksis betyr det at samene hadde rett til å la reinen beite på privat utmark dersom de hadde benyttet den fra gammelt av. Kommisjonen foreslo derfor at det kunne opprettes reinbeitedistrikt på de steder “*hvor hvert Riges Lapper efter gammel Sædvane hidindtil have søgt hen*”, og distriktsgrensen skulle bestemmes av Kongen eller den han bemyndiger (forslagets §§ 3 og 7).¹⁴ 1866-kommissjonens forslag dannet grunnlaget for den første norsk-svenske reindriftslov, Fælleslappeloven av 1883.

Fælleslappeloven 1883

Stortingets konstitusjonskomité gav en ganske presis framstilling av hovedhensikten med en egen lov om reindrift: “*Hovedøiemedet med denne er at tilveiebringe større Beskyttelse for de Fastboendes Eiendom i de af Lapperne mest besøgte Distrikter, hvilket alene kan opnaaes ved under visse Betingelser at paalægge Lapperne Fællesansvarlighed for den Skade, deres Ren forarsage, (...)*” [uthevet her]. Til gjengjeld skulle samene få beite med rein på “*de Steder hvor de efter Gammel Sædvane hidtil har søgt hen*”

sjoovne dan ávteste raeriesti báatsoesijth meehtin tseegkesovvedh dejnie sijjine *“gusnie fierhten laanten saemieh báeries provhken mietie daan raajan lin hööllestamme”*, jñh Gånka jallh dihte misse gånka faamoem vadta edtji sijteraastem nænnoestidh. (Raeriestimmien §§ 3 jñh 7).¹⁴ 1866-kommisjoovnen raeriestimmie váaroeminie sjiddi dan voestes nöörjen-sveerjen báatsoelaakese, Fælles-lappeloven, Ektiesameielaake jaepeste 1883.

Ektiesameielaake 1883

Stoerredigkien konstituusjoovnemoehtse aktem naa veele áehpiedehtemem áejvie-aajkoste darjoeki aktine jijtse laakine báatsoen bijre: *“Áejvie-aajkoe daejnie lea stuerebe vaarjelimmiem buektedh arrahalmetji eekide dejnie dajvine gusnie saemieh jeenjemes hööllestieh, jñh dam maahtha ajve buektiehtidh jis sjiere krievenassigumie saemide stillie aktem ektie diedtem vaeltedh dej skaaraj ávteste mejtie dej bovtse dorje (...)”* [daesnie tjærttestamme]. Sijjeste saemieh edtjin áadtjodh bovtsigumie gáatodh *“dejni sijjine gusnie báeries provhken mietie daan raajan leah hööllestamme”* lissine sáemies átnoereaktah, goh reakta moerevierhkiem vaeltedh jijtsh átnose j.n.v.¹⁵

Mæנגan ovrehte njeljeluhkie jaepieh digkiedamme dle laakesne *“Lov angaaende Lapperne i de forenede Kongeriger Norge og Sverige”* ruffien 2. biejjeste 1883 nænnoesti doh dajvh gusnie saemieh bovtsigumie giehtelin, meehtin juakasovvedh sijtine gusnie solidariske diedtem utnin dej skaaraj ávteste mejtie bovtse jáartaburriej eekesne darjoeki. (§§ 6 jñh 9). Laake aaj vihteste Gånka edtja sijten raasth nænnoestidh.

Politiikkeles dahkoe Rørostjæltten áejveste

Akte prievie goeven 8. biejjeste 1887 biejjie-reaktatjallijeste Sam. Johnsen tjæltten áajvan Anders Bergan Rørosesne, tjallije tjaala *“saemielaae”* jaepeste 1883 lij faamosne báatsose Røros-dajvesne, jis sijjeh daesnie gáávnesieh gusnie *“saemieh leah hööllestamme báeries provhken mietie.”* Dellie tjuara laaken § 3 mietie sijtine juekedh, jñh tjuara tjælkestidh mejtie dajvide saemieh *“maehtieh reaktam utnedh.”* Johnson raereste akte gånkan kommisjoovne

i tillegg til noen bruksrettigheter, som rett til å ta trevirke til eget bruk etc.¹⁵

Etter om lag førti års diskusjon ble det i *“Lov angaaende Lapperne i de forenede Kongeriger Norge og Sverige”* av 2. juni 1883 vedtatt at de strekninger der samene drev reindrift, kunne inndeles i distrikter med solidarisk ansvar for skade som reinen påførte den jordbrukende befolknings eiendom (§§ 6 og 9). Dessuten slås det fast at det er Kongen som bestemmer distriktets grenser.

Politisk utspill fra Røros-ordføreren

I et brev datert 8. desember 1887 fra overretts-sakfører Sam. Johnson til ordfører Anders Bergan i Røros skriver sakføreren at *“lappeloven”* av 1883 gjaldt for reindriften i Røros-traktene, hvis det der finnes steder hvor *“lapper efter gammel sedvane hidtil have søgt hen”*. Da må det etter lovens § 3 foretas distriktsinndeling, og det må gjøres rede for hvilke trakter samene *“kan siges at have ret til.”* Johnson foreslår at det nedsettes en kongelig kommisjon eller at det foretas en befaring *“af en offentlig dertil autoriseret mand, hvis udtalelse kunde danne grundlaget for en distriktsinndeling.”*¹⁶

Tre måneder senere, den 14. mars 1888 skriver Røros-ordfører Bergan et langt brev til Den kongelige norske regjeringens departement for det indre. Han hevder at *“tilstrømningen af lapper og rensdyr”* til Røros og de omliggende herreder var blitt *“stærkt forøget”*. Ordføreren hevder at *“en formelig invasion af lapper og rensdyr i de sidste 2 a 3 aar har fundet sted indover de beboede bygder”*, og forholdet er gått over fra å være en ulempe til å bli en *“bygdeulykke”*. Så kommer en anmodning som i prinsippet er identisk med Sam. Johnsons forslag: Røros-ordføreren ber om at det nedsettes en kongelig kommisjon med myndighet til – etter foretatt granskning eller befaring – å fastsette grenser for reindriften med bindende virkning både for samer og nordmenn.¹⁷ Ettersom overretts-sakføreren hadde påpekt at reinbeitedistrikt forutsetter *“gammel sedvane”*, er det nærliggende å tro at granskningen eller befaringen skulle tilknyttes samenes eldre bruk av områdene.

tseegkesávva, jallh akte vááksjedimmie dorjesávva “*aktede byögkeles autoriseradamme álmeste, gïen lahtestimmie maahta váaroeminie árrodh akten sïjtejuekiemasse.*”¹⁶

Golme askh mænngan, njoktjen 14.b. 1888 Rørosen tjielten áejvie Bergan aktem guhkies prieveim tjaala Gånkan nöörjen reerenassen departemeentese dan sinsjeldsasse. Díhte jeahta juhteme saemijste jïh bovtsijste Rørosese jïh tjíeltide Rørosen bijre lij tjarke læssanamme. Tjielten áejvie jeahta “*akte stoerre invasjovne saemijste jïh bovtsijste lea orreme dejtie voenide laanten sisnie doh minngemes 2 jallh 3 jaepieh*”, jïh daate tsiehkie lea jorkesamme aktede náakevoeteste akten “*voene-ovlæhkose.*” Jïh dle akte maedteme báata mij prinsihpen mietie lea seammalaakan goh Sam. Johnsonen raeriestimmie: Rørosen tjielten áejvie birrie akte gånkan kommisjovne tseegkesávva mij faamoem átna – akten goerhtimmien jallh vááksjedimmien mænngan – raasth báatose vihtiestidh mah Leah viedteldihkie dovne saemide jïh daarojde.¹⁷ Dan ávteste bijjireaktatjallije lij tjíertestamme báatsoesïjth tsihkestetieh “*báeries provhkem*”, dle aelhkíe vïenhtedh kraanskome jallh vááksjedimmie edtji saemiej báarasábpoe dajveátnojne aktanidh.

Yngvar Nielsenens studijefeelme – akte saah mij fealadimmie?

Mahte aktem jaepiem mænngan, goevten 1889, professovre Yngvar Nielsen aktem ohtsemem seedti Universiteetese Christianiesne gusnie stipenden bijre birri juktie aktem 3–4 váhkoen feelmem darjodh “*saemide Thronhjems Stiftesne jïh etnografeles daeverh sïjse tjöönghkedh.*” Díhte sïjhti joekoen vaarjoeh jïh átnoedaverh sïjse tjöönghkedh. Nielsenens mielen mietie idtji sïjtht maereles árrodh daejnie sïjse-tjöönghkeminie vuertedh dan ávteste jallan lea maereles, jallh ij sán guhkebem, maehtieh veanhtadidh daeverh gaavnedh mah maehtieh iedtjem utnedh etnografeles váarhkojne.¹⁸ Daesnie tjielke professovre sæjhta feelmem “*saemiej gáajkoe Thronhjems Stiftesne*” dan varke darjodh goh gáarede.

Yngvar Nielsen feelmem tjírrehti giesien 1889 aktine byögkeles stipendine. Pievesne universiteetese goevten 28. biejjeste, Nielsen

Yngvar Nielsens studiereise – en tilfældighet?

Et knapt år derefter, i februar 1889, sendte professor Yngvar Nielsen en søknad til Universitetet i Christiania der han ba om stipend for å foreta en 3–4 ukers reise til “*Lapperne i Thronhjems Stift og indsamle ethnografiske Gjenstande.*” Han vil særlig samle inn klær og bruksgjenstander. Å utsette denne innsamlingen ville etter Nielsen mening ikke være hensiktsmessig da det “*neppe er rimeligt, at man synderligt længere*” vil kunne forvente å finne gjenstander som ville ha interesse i etnografiske samlinger.¹⁸ Det er tydelig at professoren vil gjennomføre reisen til “*Lapperne i Thronhjems Stift*” så snart som mulig.

Yngvar Nielsen gjennomførte reisen sommeren 1889 med offentlig stipend. I brev til universitetet datert 28. februar 1890 skrev Nielsen at han hadde oppholdt seg omtrent en uke i traktene omkring Røros og dro derfra til Tydalen, Selbu, Meråker og Namsskogan. Resultatet av reisen ville bli meddelt i en avhandling som skulle trykkes i *Det norske geografiske Selskaps Aarbog*.¹⁹ Avhandlingens hovedkonklusjon er at samene ikke var urbefolkning i disse fjellområdene, slik de selv hevdet. Han fant “*intet tegn til, at de før den norske befolknings ankomst have holdt til her.*”²⁰

Nielsen påpekte at samenes innvandring mot sør hadde ført til mange klager, og en kongelig kommisjon var nedsatt 12. juli 1889 med den oppgave å undersøke forholdene mellom de fastboende nordmenn og samene i Trøndelag og Hedmark. “*Lappernes vandring mod syd er bleven et af vore mere brændende spørgsmål, der kræver sin ordning. Hvad her skal fremlægges, er et videnskabeligt bidrag til løsningen af dette praktiske spørgsmål, der for et ikke ringe tal af vore landsmænd har en meget væsentlig aktuel interesse.*”²¹ [uthevet her]

Her beskriver Yngvar Nielsen avhandlingens hensikt: Den var et vitenskapelig bidrag for å løse de praktiske problemer tilknyttet “*Lappernes vandring mot syd*”. Var det en naturlig oppgave for den etnografiske samling ved Universitetet i Christiania? I den offisielle søknaden om penger skulle han samle inn gjenstander. Eller var professor Nielsen engasjert

tjaala satne lij ovrehte aktem vâhkoem orreme dajvine Rørosen byjreskinie jîh dan mænngan vöölki Tydalen, Saalbogen, Mearohken jîh Nââmesjevuemien gâajkoe. Illedahkh feelemistie sîjhti âehpiedehtedh aktene reektestimmesne mij edtji trygkesovvedh gærjesne *Det norske geografiske Selskaps Aarbog*.¹⁹ Reektestimmien âejviekonklusjovne lea saemieh eah lin aalkoe-almetje daejnie vaeriedajvine, guktie dah jîjtjeh jeehtin. Idtji dîhte “*naan vœhtah gaavn mah vuesiehtin dah lin daennie dajvesne hööllestamme dan nöörjen åålmegen åvtelen*.”²⁰

Nielsen tjærtesti saemiej sîjsejuhteme âerjielasse lij gellie laejhtemh buakte, jîh akte gånkan kommisjovne lij nammohtamme snjaltjen 12.b. 1889 mij edtji tsiehkide goerethidh gaskem arrah-almetjeh jîh saemieh Tröndelaagesne jîh Hedmaarhkesne. “*Saemiej vaanterdimmie âarjese lea sjîdteme aktede mijjen vihkielommes gyhtjelasjiste, maam tjuara öörngeasse åadtjodh. Dîhte maam edtjem daesnie buektedh lea akte daejremevoeteles dâarjoe juktie daam dæjpeles gyhtjelassem loetedh, jîh misse gellie almetjeh daennie laantesne aktem stoerre iedtjem utnieh*.”²¹ [tjærtestamme daesnie]

Daesnie Yngvar Nielsen reektestimmien aajkoem buerkeste: Dîhte lij akte daejremevoeteles dâarjoe juktie dejtie praktihkeles dâeriesmoeride loetedh “*saemiej juhtemen bîjre âarjese*.” Daate akte iemie laavenjasse dan etnografeles vâarhkose Universiteetesne Christianijesne?

som en “*offentlig dertil autoriseret mand, hvis uttalelse kunne danne grunnlaget for distriktsinddeling*”, slik Sam. Johnson foreslo i brevet til Røros-ordføreren i desember 1887? Det vil forbli et ubesvart spørsmål, men Lappekommissionen sluttet seg fullt og helt til Nielsens historiske utredning når det gjaldt synet på samene som en innvandret folkegruppe uten de rettigheter som bøndene hadde i fjellbygdene i Søndre Trondhjems Amt. Nielsen oppfylte dermed den funksjonen som Sam. Johnson hadde tiltenkt “*en offentlig dertil autoriseret mand*”, enten dette var resultatet av en bevisst strategi eller en ren tilfældighet.

Yngvar Nielsens hovedargument

Avgjørende for spørsmålet om den samiske befolknings eldre bruk av Røros- og Femunds-traktene var ifølge Nielsen at “*man savner for det første lappiske stedsnavne*” og “*man støder dernæst ikke i fjeldene på sikre lappiske begravelser og offerpladse*.”²²

Når det gjelder “*lappiske begravelser*”, har for eksempel den svenske arkeologen Inger Zachrisson påvist at gravfeltet på Vivallen i Funäsdalen er av typisk samisk karakter.²³ Et kart som Gerardus de Jode tegnet i 1578, har navnet Svaka på en stor innsjø som ligger øst for Nijdrosia (Nidaros) og nordvest for Mora og en stor innsjø Sile (Siljan). I dette området er det bare en stor innsjø, nemlig Femunden. Johs. Falkenberg har påvist at navnet på den gamle “finnebyen” i traktene øst for Femund var *Svahken sijte*.²⁴ Det vil i så fall kunne bety at Femunden hadde et samisk navn på 1500-tallet, og det kan man vanskelig forestille seg uten en samisk bosetting i området.

Ettersom Yngvar Nielsen under sitt opphold i Røros-traktene ikke fant verken graver, offerplasser eller samiske stedsnavn, konkluderte han med at samene ikke var kommet lengre sør enn til Tydal rundt år 1700 og til Røros-traktene omkring “*århundredets midte*.”²⁵ At dette ikke stemmer, ble påpekt av A.R. Prytz i et foredrag på samelandsmøtet i 1917. I Prytz sitt håndskrevne manuskript står det: “*Ifølge Røros første kirkebok 1690–1700 er det utført kirkelige forretninger for lapperne*.” Han påpeker at omtrent samtlige kirkelige hand-

Daennie kaarhtebielesne 1500-låhkoeste nomme Svaka lea aktene stoerre jaevresne Nijdroasian (Nidaros) jîh jaevrien Sile (Siljan) gaskem. Dîhte bâeries “sîjte” Femunden luvlielisnie nommem Svahken sijte utni, jîh gåarede toelhkestidh Svaka lij Femunden saemien nomme. Svakan noerhtebielesne akte gâetie lea guvviedamme man nomme Suakbij, maam maahta utnedh goh saemien ârromesijjie. Kaarhte lea guvviedamme 1578 kartograafeste jîh gravööreste Geradus de Jode (1509-1591). Det Kgl. Bibliotek, København lea luhpiedamme kaarhtem trygkedh.

Dennie byögkeles ohtseminie beetnegi bijre edtji daeverh sijse tjöönghkedh. Jallh profesovre Nielsen lij leejjeme goh akte *“byögkeles jih autoriseradamme ålma, gien lahtestimmie sijhti vääroeminie årrodh sijtejuekiemasse”*, naemhtie guktie Sam. Johnson raeriesti priesve Rørosen tjelten åajvan goeven 1887? Daate gyhtjelasse ij naan vaestiedassem utnieh, men Lappekommisjovne lij eevre siemes Niensenen histovrijes reektestimmine gosse lij vuajnoen bijre saemide goh akte sijsejåhteme almetjedåejkie bieleden doh reaktah mejtie bääntah utnin vaerievoenine Søndre Trondhjems Amtesne. Nielsen dan åvteste veelti dam funksjovnem maam Sam. Johnsen lij usjedamme *“akten byögkeles jih autoriseradamme ålmese”*, mejtie daate lij illedahke aktede vihties strategijeste jallh akte saht mij heannadimmie.

Yngvar Niensenen åejviargumeente

Dihthe mij lij vihkielommes dan gyhtjelassese saemiej bäärasåbpoe åtnoen bijre Røros- jih Femunden dajvijste lij Niensenen mietie *“uvtemes dle saemien sijjenommh eah daesnie gååvmesh”* jih *“ij naan seekere saemien kroepth jih sjelesijjeh vaerine gaavnh.”*²²

Gosse lea *“saemien juvelgimmiej bijre”* dle vuesiehtimmien gaavhtan sveerjen arkeologe Inger Zachrisson gaavneme dihte kroepthesijjeh Vivallesne Bienjedaesne lea akte siejhme saemien kroepthesijjeh.²³ Akte kaarhte maam Gerardus de Jode guvviedi 1578 nommem Svaka åtna aktene stoerre jævresne mij lea Nidarosen (Nijdrosia) luvlene jih Moran noerhtejillielisnie jih akte stoerre jævrie Sile (Siljan). Daennie dajvesne ajve akte stoerre jævrie, gidtjh Femunden. Johs. Falkenberg lea gaavnehtamme nomme dan bääries saemienstaarese *“finnebyen”* dajvine Femunden luvlielie, lij Svaahken sijte.²⁴ Daate sån sæjhta jiehtedh Femunden lij akte saemien nomme 1500-låhkoen, jih ij gåaredh dam jæhkedh jis akte saemien årromedåehkie ij lij dajvesne orreme.

Dan åvteste Yngvar Nielsen idtji kroepth, sjelesijjeh jallh saemien sijjenommh gaavnh earan lij Røros-davjesne, dellie dihte vihtiesti saemieh eah lin guhkebe åarjese bääteme goh Tydalen gåajkoe jæpjen 1700 bijre, jih Røros-dajven gåajkoe ovrehte jæpietjuetien gaskoeh.²⁵

linger både da og senere er utført på vinteren, og han trekker den konklusjon at samene hadde vinterbeitet i Røros- og Femundstraktene.²⁶ De var altså der adskillig tidligere enn det Yngvar Nielsen hevdet. Hovedpoenget i denne sammenheng er at professor Nielsen kom fram til at samene ikke kunne påberope seg rettigheter som var eldre enn de bofaste nordmenns rettigheter i Røros-traktene.

Lappekommissionen af 1889

I tråd med forslaget fra Røros-ordføreren om å nedsette en kommisjon for å fastsette grenser for samenes reindrift, ble det ved kongelig resolusjon av 12. juli 1889 nedsatt en kommisjon for å undersøke forholdene for samene *“i Hedemarkens, Søndre- og Nordre Trondhjems Amter”*. Kommisjonen, som i ettertid har fått navnet Lappekommissionen, skulle foreslå hvor det kunne opprettes reinbeitedistrikt, og den skulle utarbeide en tilleggslov for reindriften i de tre sørligste fylkene. Kommisjonen besto av en overrettssakfører fra Elverum som leder, en gårdbruker fra Rendalen og lensmannen på Røros. Samene var ikke representert.

I innledningen til Lappekommissionens innstilling blir det gjort rede for de historiske forhold. Det var naturlig ettersom kommisjonen i tråd med 1883-loven skulle foreslå reinbeitedistrikt der samene *“efter gammel Sædvane”* hadde oppholdt seg. Kommisjonen viste til *“den nyere Tids videnskabelige Forskning”* og Yngvar Niensens artikkel *“Lappernes Fremrykning mod Syd i Trondhjems Stift og Hedemarkens Amt”*.²⁷ Det betyr at kommisjonen aksepterte Niensens påstand om at samene var innvandret fra nord og etter hvert hadde trengt seg inn på utmarkseiendommer som de fastboende bønder hadde råderett over.

Kommisjonen la fram forslag til reinbeitedistrikt, men understreket at distriktsgrensene ikke var rettighetsgrenser, bare grenser for områder med *“Fællesansvarlighed for Lapperne”*, altså områder der det skulle være solidarisk ansvar for skade. Samenes rettigheter er og blir de samme, enten distriktsinndeling finner sted eller ikke, presiserte kommisjonen.²⁸ Reinbeitedistriktene i Hedmark og Trøndelagsfylkene ble fastsatt ved kgl.res. av 10. juli 1894.²⁹

Kart s. 122:

På dette kartutsnittet finner vi navnet *“Svaka”* på en stor sjø mellom *Nijdrosia* (Nidaros) og sjøen *Sile* (Siljan). Den gamle *“finnebyen”* øst for Femund hadde navnet *Svahken sijte*, og dette kan tolkes slik at *Svaka* var et samisk navn på Femunden. I nordenden av *Svaka* er tegnet et hus kalt *Suakbij*, noe som kan tyde på et samisk bosted. Kartet er tegnet i 1578 av Gerardus de Jode (1509–1591) som var kartograf og gravør. Kartet trykkes med tillatelse fra Det Kgl. Bibliotek, København.

Daate ij leah reaktoe, jñh A.R. Prytz dam jeehti aktene håalemisnie saemierijhketjåanghkosne 1917. Prytzen tjaalegisnie mij satne lij gïetine tjaaleme tjåådtje: *“Rørosen voestes gærhkoegærjan mietie 1690–1700 gyrhkeles dahkoeh leah dorjesovveme saemide.”* Dñhte tjïerteste ovrehte gaajhkh gyrhkeles dahkoeh dovne dellie jñh mænngan leah dorjesovveme daelvege, jñh dñhte dan åvteste aervede saemieh sijjen dælviegåatomem utnin Røros- jñh Femunden dajvine. Dah lin amma daesnie sagke aarebi goh Yngvar Nielsen jeehti.²⁶ Åejviepoenge daennie ektiedimmesne lea professovre Yngvar Nielsen gaavnehti saemieh idtjin maehtieh reaktah krïevedh mah lin båarasåbpoe goh arrah-almetji reaktah Røros-dajvesne.

Lappekommisjovne jaepeste 1889

Raeriestimmien mietie Rørosen tjïelten åejveste juktie aktem kommisjovnem nammoehtidh juktie raastide saemiej båatsose vihtiestidh, dle gånkan resolusjovnesne snjaltjen 12.b. 1889 aktem kommisjovnem nammoehtin juktie tsiehkide goerehtidh saemide *“aamtine Hede-maarhkesne, Åarjel- jñh Noerhte Trondhjemesne.”* Kommisjovne mij mænngan nommem Lappekommisjovne åadtjoeji, edtji raeriestidh gusnie båatsoesijth meehtin tseegkesovvedh, jñh dñhte edtji aktem lissielakem darjodh båatsose dejtie golme åarjemes fylhkine. Kommisjovnen lñhtsegh lin akte bijjiereaktatjallije Elverum-este goh åvtehke, akte båanta Rendaleste jñh akte lientsie Rørosesne. Saemieh eah lin meatan kommisjovnesne.

Aalkoebielesne Lappekommisjovnen raeriestimmesne tjïelkeste dejtie histovrijes tsiehkide. Daate lij iemie dan åvteste kommisjovne 1883-laaken mietie edtji båatsoesijth raeriestidh desnie gusnie saemieh *“båaries provhken mietie”* lin höllestamme. Kommisjovne vuesiehti *“dan urrebe tijjen daejremevoeteles dotkemasse”* jñh Yngvar Nielsenen tjaalegasse *“Lappernes Fremrykning mot Syd i Trondhjems Stift og Hedemarkens Amt”*.²⁷ Daate sæjhta jiehtedh kommisjovne jååhkesji Nielsenen mielem gosse dñhte jeehti saemieh lin noerhtede båateme jñh ånnetji ånnetji arrah-båantaj eeki sijse miehtjesne tjihteme, jñh mej bijjelen arrah-båantah reerin.

Tillægslappeloven af 1897

For å innskjerpe kravene i 1883-loven, ble det 25. juli 1897 innført *“Lov indeholdende Tillægsbestemmelser angaaende Lapperne og Rensdyrdriften inden de søndenfor Finmarkens Amt liggende Landsdele”*. Lovens §1 slår fast at reindriften utenfor reinbeitedistrikt straffes med bøter, fra kr 5,- til kr 500,- dersom man ikke har beiteavtale med bruker eller grunneier.³⁰ Lovens §3 gav hjemmel for innføring av tamreinforbud, og det ble innført slike generelle forbud mot reindriften i 33 kommuner i Sør-Norge i perioden 1899–1914. Overtredelse av forbudene skulle straffes med bøter fra kr 10,- til kr 1000,-. De siste av disse tamreinforbudene ble ikke opphevet før i 1982.³¹

Høyesterettsdom av 1892

Paul Johnsen ble i 1878 stevnet for retten av fem gårdbrukere i Ålen. De krevde erstatning for skade som reinflokken hans skulle ha påført deres setervoller, havnestrekninger og slåtter årene 1875, 1876 og 1877. Johnsen tapte både i Underretten, i Stiftsoverretten og i Høyesterett. Han ble kjent uberettiget til å ha rein på de aktuelle eiendommene og måtte betale bøndene skadeserstatning etter skjønn.³² Paul Johnsen ble altså fradømt beiterett på disse eiendommene i Ålen, til tross for at Høyesterett mente at det var på det rene at de aktuelle traktene i lange tider hadde vært benyttet av samene til beite for rein. Og Paul Johnsen hadde påstått at samene var de opprinnelige beboere som var blitt trengt tilbake av nordmennene i disse traktene. Men forholdet var det motsatte, mente Høyesterett, og viste til professor Yngvar Nielsens avhandling der det framgår *“at Lapperne paa sin Fremtrængens sydover i Norge i Aaret 1742 endnu ikke havde slaaet sig ned her. Bøndernes Sæterdrift og Slaattermarker i disse Fjeldstrækninger ere selvfølgelig langt ældre.”*³³ Høyesterettsdommen er altså et eksempel på at Yngvar Nielsens historieoppfatning fikk direkte og katastrofal innvirkning på samenes beiterettigheter.

Høyesterettsdommer Saxlund var meget kritisk til måten denne saken var blitt behandlet på, spesielt i Underretten. Han hevdet at saken burde vært avvist fordi det var fem forskjellige

Guvvie s. 125: Nils Larsen Brandsfjell (g.b.) jñh Paul Johnsen. Saemienfåvhta Herstadén jaepiereektehtsen mietie lij ajve Paul Johnsen fuelhkine mij bovtsigujmie giehteli Gæbrien sijtesne 1899. Mubpien jaepien lij ajve Nils Larsen Brandsfjell fuelhkine mij såemies stoeretsiehkieh utnin Saanti sijtesne. Doh jeatjah saemien fuelhkieh lin båatsoem heajhteme gaskem jeatjah maaksoekrïevenassi jñh juvri gaavhtan. Saanti sijtesne aaj mastedimmie sveerjen kreavvine akte dæriesmoere. Guvvie: Lars Danielsen, Rørosmuseeten vårhkoeh

Kommisjovne raeriestimmiem böökti båtsoe-sijttide, men tjertesti dajveraasth eah lin reaktaraasth, ajve raasth dejtje dajvide gusnie *“saemieh ektie diedtem utnin”*, amma dajvh gusnie edtji solidarihkeles diedtem skaaraj ävteste utnedh. Saemiej reaktah Leah seamma goh aarebi jih aaj sjidtieh goh aarebi, mejtje dajve-juekeme lea jallh ij leah, kommisjovne tjertesti.²⁸ Båtsoesijth Hedmaarhken jih Tröndelaagen fylhkine nænnoestamme sjidtin gånkan resolusjovnesne snjaltjen 10.b. 1894.²⁹

Lissiesaemielaake jaepeste 1897

Juktie krievenasside 1883-laakesne striengkies-åbpoe darjodh, dle aktem laakem lissiehtin snjaltjen 25. b. 1897 man nomme lij *“Lov indeholdende Tillægsbestemmelser angaaende Lapperne og Rensdyrdriften inden de søndenfor Finmarkens Amt liggende Landsdele.”* Laaken § 1 vihteste båtsoe båtsoesijti ålkoli böötesåvva, 5 kråvnaj raejeste 500 kråvnaj raajan dastegh båtsoesaemieh eah naan gåatomelatjkoem utnieh utniejinie jallh dajve-aajhterinie.³⁰ Laaken § 3 reaktavåaromem vedti læmtiesbovtsem nyöjhkedh, jih dagkerh siejhme luhpehtsvoeth båtsoen vööste vihtiestin 33 tjeltine Åarjel-Nöörjesne boelhken 1899–1914. Dastegh båtsoesaemieh daejtie luhpehtsvoetide miiedtelin delie dah edtjin böötesovvedh 10 kråvnaj raejeste 1000 kråvnaj raajan. Doh minngemes daejstie læmtiesbovtseluhpehtsvoetijste idtjin hiejhtesovvh ävtelen 1982.³¹

Jillereaktadåapma jaepeste 1892

Jaepien 1878 Paul Johnsen steebnesovvi reaktese vijhte bääntijste Ålenisnie. Dah maaksoem skaaraj ävteste krievinn mejtje altese krievve lin dorjeme dej sietereientjine, gåatomedajvine jih slaajojne jaepiej 1875, 1876 jih 1877. Dihthe nyöjhkesovvi bovtsem utnedh dejnie sjyöhtehke eekine jih tjoeri maaksoem bääntide maeksedh skaaraj ävteste vuarjasjimmien (skjønn) mietie.³² Paul Johnsen amma dööpmesovvi satne idtji gåatomereaktam utnieh daejnie eekine Ålenisnie, jalhts Jillereaktan mielen mietie lij eevre tjjelke saemien lin daejtie dajvide nuhtjeme bovtsegåatoemasse guhkiem. Jih Paul Johnsen lij bagkesamme saemieh lin doh voestes årrojht dajvesne men daaroeh lin dejtje tjihtedamme

saksøkere som til sammen krevde erstatning for skade på ti forskjellige setervoller og en hel del slåttemarker over tre år. Kravene burde vært behandlet som enkeltsaker, mente Saxlund og påsto at Høyesterett tidligere ikke hadde behandlet en sak av tilsvarende beskaffenhet. *“Sagen er efter min Mening behandlet høist overfladisk, paa en Maade, som ikke i Enkelthederne giver Retten nogen sand Opfatning av Forholdet, medens et Søgemaal, anlagt af kun en Enkelt, kunde have medført bedre Resultater”*. Bøndernes vitneførsel hadde ikke vært slik at det gav inntrykk av pålitelighet, og *“Nogen Paavisning af Stederne har heller ikke fundet Sted.”* Dommer Saxlund mente at Underretten burde ha avvist saken eller frifunnet samene.³⁴

Høyesterettsdom av 1897

6. juli 1897 ble det avsagt ny dom i Høyesterett der reieneerne Paul Johnsen og Lars Holm ble funnet uberettiget til å beite med rein på eiendommene til 28 grunneiere ved Aursunden. Dessuten ble reieneerne dømt til å betale erstat-

Nils Larsen Brandsfjell (t.v.) og Paul Johnsen. Ifølge lappefogd Herstads årsberetning var det kun Paul Johnsen med familie som hadde reindrif i Riastdistriktet i 1899. Året etter var det bare Nils Larsen Brandsfjell med familie som hadde noen hundre rein i Essanddistriktet. De øvrige samefamiliene hadde gitt opp reindriften på grunn av vanskelige forhold med bl.a. erstatningskrav og rovdyr. I Essanddistriktet var også sammenblanding med svensk rein et problem. Foto: Lars Danielsen, Rørosmuseets arkiv

daejstie dajvijste. Men tsiehkje lij baaastode, Jillereakta vienhti jih vuesiehti Yngvar Nielsenen reektetæmman gusnie tjåådtje *“saemieh sijden juhtiemisnie åarjese Nöörjesne jaepien 1742 eah lin annje daesnie orrijamme. Båantaj sieterh jih slaajodajvh daejnie vaerine Leah hævvi sagke båara-såbpoe.”*³³ Jillereaktadåapma amma vuesehte Yngvar Nielsenen histovrievuajnoe aktem ryöktesth jih nåake illedahkem åadtjoeji saemiej gåatomereaktide.

Jillereaktadoemesjæjja Saxlund lij joekoen laejhtehts guktie daate aamhtese lij gietedamme, joekoen Vueliereaktesne. Dihte jeehti aamhtese lij byöreme nyöjhkesovveme årrodh dan åvteste vijhte joekehts båantah lin aamhtesem bæjjese vaalteme mah tjåanghkan maaksoem skaaraj åvteste krievin luhkie ovmesse sietereientjine jih gellie slaajojne golme jaepine. Dah lin byöreme krievenassh gietedidh goh aktegsaamhtesh, Saxlund vienhti mih bagkesi Jillereakta ij lij dagkeres aamhtesem gietedamme aarebi. *“Mov mielen mietie dle daam aamhtesem nåakelaakan gietedamme, guktie reaktah ij saah guktie aktem reaktoe goerkesem tsiehkien bijre åadtjoeh, mearan akte reakt-aamhtese ajve aktede almetjistie lij maahteme buerebe illedahkh vedtedh.”* Båantaj væhnadimmie ij lij numhtie orreme guktie dah jaahkods govlesovvin, jih *“ij Leah naan sijjeh gænnah vuesiehtamme.”* Doemesjæjja Saxlund vienhti Vueliereakta lij byöreme aamhtesem nyöjhkedh jallh saemide lutniestamme.³⁴

Jillereaktadåapma jaepeste 1897

Snjaltjen 6.b. 1897 orre dåapma bööti Jillereaktesne gusnie båatsoesaemieh Paul Johnsen jih Lars Holm nyöjhkesovvin bovtsigujmie gåatodh eekine dejtie 28 dajve-aajhteridie Aursunden lihke. Lissine båatsoesaemieh dööpmesovvin skaaramaaksoej jih aamhtesen åvteste maeksedh. Bijjiereaktatjallije Sam. Johnsen aamhtesem juhti dajve-aajhteri åvteste.

Akte iedtijje tsiehkje daennie dåapmesne lea Jillereakta lea ånnetji jueriedisnie magkeres histovrievuajnoe mij lea reaktoe. Reakta vuesehte jillereaktadåapmese jaepeste 1892 jih aervede *“ij Leah numhtie mij aarebi lea jeahtasovveme, saemieh dah mah lin doh voestes årrojh dajvesne”*, jih lin tjihtedamme dajveste daarojste.³⁵

ninger og saksomkostninger. Overrettssakfører Sam. Johnson førte saken for grunneierne.

Et interessant forhold i denne dommen er at Høyesterett antyder tvil om hvilken historieoppfatning som var den riktige. Retten viser til høyesterettsdommen fra 1892 og går ut fra *“at det ikke forholder sig, som tidligere ofte har været antaget, at Lapperne i disse Strøg skulde være de oprindelige Beboere”* som var blitt trent tilbake av nordmennene.³⁵ Det sies ikke noe om hvem som har hevdet at samene skulle være de *“oprindelige Beboere”* i området, men det stemmer overens med hva professor P.A. Munch skrev i *Det norske Folks Historie*, utgitt 1852. Der hevdet han at urbefolkningen i Norden var av *“et Polarfolk af samme slags som Lapperne”*, og i jernalderen var det spredte grupper av *“finner eller lapper”* også i Sør-Norge.³⁶ Uansett om Høyesterett kjente til P.A. Munch eller andre eldre historikere, valgte de å legge Yngvar Nielsens utredning fra 1891 til grunn, og førstvoterende dommer skriver følgende:

*“Meget mere maa jeg antage, at Bønderne her har havt sine Slaatemarker og sin Sæterdrift, før Lapperne ialfald med nogen Stadighed optraadte i Trakten. (...) Den Paastand fra Lappernes Side, at Eiendommene fremdeles skulde betragtes som Almenningsret, og at Lapperne deri skulde udøve en egenartet Almenningsret, savner saaledes efter min Mening Hjemmel.”*³⁷

Her avviser Høyesterett den samiske rettsoppfatningen, bortsett fra dommer Motzfeldt som var i adskillig tvil om *“Hvorvidt det ikke tilkommer Lapperne Ret til at færdes med sine Ren ved Gjeltsøen og i den øvre Del af begge Molingdalene ...”* Motzfeldt fant det i høy grad sannsynlig *“at Lapperne i ældre Tider har færdedes der med sine Ren.”* Han mente likevel at Høyesterett ikke hadde godt nok grunnlag for å trekke opp grensen for samenes rettigheter, og valgte derfor å gi sin tilslutning til dommen slik den var formulert.³⁸ I ettertid er dette likevel en interessant merknad.

Erstatninger

Engelskmannen Robert Malthus skrev i sin reiseskildring fra 1799 at når samene hadde gjødslet et stykke jord med sine reinsdyr, ble de straks jaget bort fra området.³⁹ Det var i et

Ij mejtegh jehtasovvh gie lea jeahteme saemih lin sán doh “voestes árrøjh” dajvesne, men hijvenlaakan sjeahta dejnie maam professovre P.A. Munch tjeeli gærjesne *Det norske Folks Historie*, bæjhkoehamme 1852.

Daesnie dihte tjeeli aalkoealmetjh Noerhtelaantine lin “*aktede Polar-åålmegistie seammalaa-kan goh saemih,*” jñh rуетieaalteren lij bårrode dåehkieh saemijste “*finner eller lapper*” aaj Áarjel-Nöörjesne.³⁶ Saaht mejtie Jillereakta daajroem utni P.A. Munchen jallh jeatjah báarasábpoe historihkeri bijre, dah veeljin Yngvar Niensenen salkehtimmiem jaepeste 1891 váaroemasse biejedh, jñh voestes votereden doemesjæjja daam tjaala:

“*Tjoerem amma aerviedidh báantah leah sijden slaajoedajvh jñh sijden sieterh daesnie átneme ávtelen saemih daamtaj daemie dajvesne hööllestin. (...) Dihte vuajnoe saemiej bieleste, amma eekh edtjin vuajnalgidh goh allmenninge, jñh saemih dan gaavhtan edtjin reaktam utnedh allmenningese, ij naan reaktaváaromem utnieh mov mielen mietie.*”³⁷

Daesnie Jillereakta heajhta dam saemien reaktavuajnoem, bieleden doemesjæjja Motzfeldt mij lij vielie jueriedisnie “*mejtie saemih idtjin reaktam utnieh bovtsigujmie ároddh Gjeltsjø-dajvesne jñh bijjiebielesne gáabpegen Molingdalesne...*” Motzfeldt tuhtji lij buajhkoes “*saemih lin desnie orreme sijden bovtsigujmie dejpelistie.*” Læjhkan vienhti Jillereakta idtji nuekies hijven váaromem utnieh raastide giesedh saemiej reaktide, jñh veelji dan ávteste dåápmine seamadidh guktie dihte lij tjaaleme.³⁸ Mænngan dle daate læjhkan akte iedtjije miærhkesjimie.

Skaaramaaksoeh

Jaepien 1799 engelesmaennie Robert Malthus sov feelemebuerkiestimmesne tjeeli gosse saemih lin baajeme sijden bovtsen biehkieh ientjide bueriedidh, dah varke baajhtahtallin dajveste.³⁹ Daate lij amma ánehkslaakan buerkiestamme guktie tsiehkje lij, nov badth gaskoeh 1800-låhkoen ræjeste jñh 1800-låhkoen doekoe, men krievenassigujmie skaaramaaksoen bijre mah ahkedh stuerebe sjidtin. Saemih sijden jieliemassem jijtjebearkadimmeste áadtjoejin, jñh joekoen doh báatsoesaemih vaenebe bovtsigujmie idtjin dan jijnjem doekh jñh dan ávteste vaenie beetnegh utnin mejgumie meehtin skaaramaaksoeh maeksedh.

“nøtteskall” situasjonen i alle fall fra midten av 1700-tallet og opp gjennom 1800-tallet, men med stadig økende krav om erstatning for skade. Samenes tilværelse var basert på naturalhusholdning, og særlig de mindre rein-eierne hadde lite å selge og dermed lite penger å betale erstatninger med.

I boka *Gåebrien sijte – en sameby i Rørostraktene* har Sverre Fjellheim gitt en svært grundig og godt dokumentert framstilling av de konsekvenser lovgivningen fikk for samene i *Gåebrien sijte*, som i 1894 fikk navnet Riastdistriktet. Sverre Fjellheim skriver om meget store erstatningskrav for skade på setrer i Molingdalen, Øvre Gauldal og ved Riasten. I perioden 1888–1893 betalte samene i Riastdistriktet til sammen kr 17.433,- i erstatninger til setereiere i Molingdalen og Øvre Gauldal. Lappekommissionen oppgir at gjennomsnittsverdien for en rein var kr 22,- i 1889. Det skulle tilsi at reinbeitedistriktet måtte slakte 792 rein for å betale erstatningene. I tillegg kom honorar til advokat på kr 13.000.⁴⁰ Dette bare som ett eksempel.

Når det gjelder størrelsen på erstatningene, kan det være av interesse å trekke inn en uttalelse fra overrettssakfører Ole Tobias Olsen fra Mosjøen på samelandsmøtet i 1917. Han hevdet at systemet for fastsettelse av erstatninger for reinskader med skjønns av “*to uvillige mænd*”, oppnevnt blant “*bumænd*”, ikke var betryggende for samene. Disse to fastsatte størrelsen på erstatningen, men “*Nogen garanti for at renen virkelig har spist noget av bumandens høi, blir der ikke git.*” Skjønnen gikk som regel i bumannens favør, og kunne ofte være “*meget urimelig høit sat*”. Havnet saken i meddomsretten, satt “*bønderne eller bumændene som domsmænd, og deres interesser stemmer ikke overens med lappernes,*”⁴¹ sa overrettssakføreren fra Mosjøen, som trolig uttalte seg på bakgrunn av erfaringer fra Helgeland.

Vi tar med et eksempel fra 1887 som viser myndighetenes holdning når det gjaldt erstatningsplikten i Trøndelag. På en “*Plakat*” fra amtmann C. Motzfeldt til “*Flytlapper i Søndre Trondhjems Amt*” understrekes det at samene har gjeterplikt og erstatningsplikt, og hvis de glemmer det, vil følgene for samene “*blive saa ubehagelige, at de neppe saa snart igjen ville*

Gærjesne Gåebrien sijte – en sameby i Røros-traktene Sverre Fjellheim aktem joekoen veele jñh hijven dokumentasjovnem vadtme dejstie konsekvensijste laakh åadtjoejin saemide Gåebrien sijtesne, mij nommem Riast-dajvem åadtjoeji 1894. Sverre Fjellheim gaajh stoerre maaksoekrievenassi bijre tjaala sieterinie Molingdalesne, Bijjie Gauldalesne jñh Riasten lihke. Boelhken 1888-1893 saemieh Riast-dajvesne tjåanghkan 17 433 kr. skaaramaaksojne meeksin sietere-aajhteridie Molingdalesne jñh Bijjie Gauldalesne. Lappekommissjovnen mietie dle akten bovtshen gaskemedtien aarvoe lij 22 kr. jaepien 1889. Dan åvteste sijte tjoeji 792 bovtsh leekedidh juktie maaksojde maeksedh. Lissine advokaaten honoraare lij 13. 000 kråv-nah.⁴⁰ Daate ajve goh vuesiehtimmie.

Gosse lea stoeredahken bijre skaaramaaksojde, maahta iedtjije årrodh aktem lahtestimmie meatan vaeltedh bijjieraktatjallijeste Ole Tobias Olsen Musseristie saemierijhketjåanghkosne 1917. Dihte jeehti systeeme vihtiestimmie skaaramaaksojste mejtie bovtse lij dorjeme, aktine vuarjasjimmie “göökte ovvyljehke ålmijste”, nammoehtamme “arrahalmetji jijtjh” gaskem, ij lij jearsoes saemide. Dah guaktah skaaramaaksoen stoeredahkem vihtiestigan, men eah dah naan garantijem vedtieh ihke bovtse raaktan leah arrahbåantan suejteste gååteme.” Åajvah-kommes dle arrah-almetje vuarjasjimmie vitni,

Daate lea laakemoenehtse maam rijhketjåanghkoen nammoehiti 1917. Dah raeriestimmie orre båtsoelaakese böökti 1919. Gårroehbieleste bijjieraktatjallijeste jñh moenehtsen tjaelijeste Ole Tobias Olsen, Per Larsen Jomafjeld, moenehtsen åejvie Daniel Mortenson, Thomas Renberg, Nils Johan Nilsen Kapfjeld jñh Nils Andersen Nursfjeld. Johan Barok lij aaj liht-sege laakemoenehtsisnie, men sealadi joe mietsken 2017. Guvvie: Johannes Coldevin, Rørosmuseeten vårhkoen

glemme disse Hovedvilkaar for deres uforstyrrede Tilværelse og Færden her i Landet: Bevogtningspligten og Erstatningsskyldigheden.”⁴²

Resultat: Utarming

Sverre Fjellheim har gjennomgått kildene som viser antall samer som levde av reindrift i Riast-distriktet omkring 1850, i 1889 og i 1899.⁴³ Omkring 1850 var det 11 familier med til sammen 37 barn som hadde reindrift som levebrød. Ifølge Lappekommissionens innberetning av 1889 var det antakelig 34 samer som regnet seg som hjemmehørende i Røros herred. “Flere er ganske forarmede, saa at de lever som Betlere eller understøttes af Fattigvæsenet. Der er for Tiden kun 2 Lappefamilier, nemlig Paul Johnsens og Kristian Kjeldsbergs, som lever af Rensdyrdriften. Tilsammen har disse antagelig henimod 2000 Ren, ...”⁴⁴ Ti år senere – i 1899 – var det ifølge lappefogd Herstads årsberetning kun Paul Johnsen “som til sine Tider i Riast-distriktet søger Beite for sine Rener.”⁴⁵ Man stod altså over for det tragiske faktum at antall reindriftsfamilier var redusert fra 11 til én familie i løpet av om lag 50 år, og situasjonen var vanskelig for de samene som ikke lenger hadde rein. Et spesielt problem for noen av dem var at de hadde flyttet med reinflokkene fra kommune til kommune, og for å få økonomisk hjelp måtte de ha et fast bosted der de var hjemmehørende. Om dette skriver Fjellheim: “De fattige sto lågt på den sosiale rangstigen, fattiglapper aller nederst, og når de trengte hjelp hadde de ofte ikke heimstavsrett noen steder. Med litt evne til innlevelse er det ikke vanskelig å forstå at møtet med fattigvesenet og fattighuset ble både vondt og vanskelig for mange.”⁴⁶

I en artikkel i avisa *Arbeidets Rett* den 9. mars 1949 skrev Olav Guldahl om ekteparet Sigrid Andersdatter Holm og Paul Johnsen at det var de som i den vanskelige tida for samene i 1880- og 1890-årene “red stormen av og reddet kontinuiteten for reindriften i Riast-distriktet.”⁴⁷ Men det var selvfølgelig også en grense for det Paul Johnsen kunne klare å betale av erstatninger og advokatregninger. I 1916 var han og kona registrert med 49 rein. Anders Mortensen Nordfjell og kona Marie Johnsen hadde 145 rein. De øvrige ni registrerte reieneierne

jih daamtaj maaksoe meehti "gaajh stoerre årrodh." Dastegh aamhtese meatandåapma-reaktese bööti, gusnie "båantah jallh arrah-almetjh lin doemesjæjjah, jih dej iedtjh eah leah saemiej iedtji mietie",⁴¹ bijjireaktatjallije Musseristie jeehti, mij seapan sov dååjrehtimmie gaavhtan Helgelaanteste soptsesti.

Mijjeh aktem vuesiehtimmiem meatan vaeltebe jaepeste 1887, mij vuesehte åejvieladtji vuajnoem gosse lij skaaramaaksoediedten bijre Trøndelaagesne. Aktene "plakaatesne" aamte-ålmeste C. Motzfeldt "juhtijh-saemide Åarjel-Trøndelaagen aamtesne", lea tjærttestamme saemieh ryöjnesjæjjadiedtem jih skaaramaaksoediedtem utnin, jih jis dam åajaldieh, dellie konsekvensh "sijhtieh dan isveligke sjidtedh, guktie dah feagan sijhth daejtie åejviekrievenasside åajaldidh sijjen ovsturreldh jieliedasse jih feelemasse daennie laantesne: Ryöjnesjimmediedte jih skaaramaaksoediedte."⁴²

Illedahke: Nähkehtimmie

Sverre Fjellheim lea gaaltijidie giehtjedamme mah vuesehte man gellie saemieh mah båatsoste veasoejin Gäebrien dajvesne jaepien 1850, 1889 jih 1899 bijre.⁴³ Medtie 1850 lij 11 fuelhkieh tjåanghkan 37 maanajgumie mah jieliemassem båatsoste utnin. Lappekommisjovnen reektestimmien mietie 1889 lij hævvi vienth 34 saemieh mah jijtjemse årroejinie ryöknedin Rørosen herredisnie. "Jienebh leah naa giefies guktie dah åålmestæjjine jieliemie jallh dåarjoem åadtjoeh giefiesvoetesuerkeste. Daelie ajve 2 saemien fuelhkie, gidtjh fuelhkide Paul Johnsen jih Kristian Kjeldsberg mah båatsoste jielieh. Tjåanghkan dah sån mahte 2000 bovtsht utnieh, ..." ⁴⁴ Luhkie jaepieh mænngan – 1899 – dellie lij saemiefåvhta Herstaden jaepiebievnesen mietie ajve Paul Johnsen "mij muvhtine lij Riasten dajvesne sov bovtsigumie."⁴⁵ Akte nåake saetniesovoete vuesehti lãhkoe båatsoesaemijste lij geahpanamme 11 fuelhkijste akten fualhkan dejnie ovrehte 50 jaepine, jih tsiehkie lij gierve dejtie saemide mah idtjin jienebh bovtsht utnieh. Akte sjiere dåeriesmoere naakenidie dejstie lij dah lin jãhteme sov krievvine tjielteste tjieltese, jih jis edtjin ekonomeles viehkiem åadtjodh dellie tjoerin aktem vihties årromesijjiem utnedh gusnie dah govlesovvin. Dan bijre

i distriktet hadde fra 12 til 111 rein.⁴⁸ Det er innlysende at reindriften i Røros-området hadde meget vanskelige vilkår.

Lappekommissionen af 1897

Stortinget vedtok den 27. juli 1897 å nedsette en ny lappekommission med det mandat å utarbeide forslag til ny reindriftslov til erstatning for 1883-loven. Kommisjonen avgav innstilling i 1904, men den nye reindriftsloven ble ikke vedtatt før i 1933. Kommisjonens arbeid fikk dermed ingen umiddelbare konsekvenser rent juridisk, men den gav et dramatisk politisk signal, nemlig et ønske om å avvikle reindriften: "Vistnok vilde Ophør af denne Brugsadgang være ønskelig af Hensyn til Jordbrugets Interesser. Men Flytlappens Næringsdrift som saadan spiller dog formentlig **endnu** en saapas økonomisk Rolle inden Samfundet, at den **indtil videre** fortjener dets Sanktion." [uthevet her] Av hensyn til landbrukets interesser og berettigete krav på videre utvikling skulle grensene for samenes reindrifftrekkes slik at reindriften "indtil videre" kunne bestå som næringsvei, "men med mindst mulig Adgang til at virke som Hemske paa Jordbruget." Kommisjonen hevder at dette var en holdning som var fullt anerkjent både i Sverige og Norge. At reindriften som næring måtte vike for jordbruket, var så viktig at det burde stå i selve lovteksten, mente kommisjonen.⁴⁹ Her siteres den del av §1 der dette framgår:

§1: Det tillades **indtil videre** Flytlapper (...) med den **Begrænsning**, som Landets fortsatte Rydning, Dyrkning, Bebyggelse og anden lignende Anvendelse kræver, at opholde sig med sine (...) Ren og søge Beite for disse i de Dele af Riget, som i saadan Hensikt er eller bliver inddelt i Renbeitedistrikter (§3), dog kun i de Trakter inden disse (...) som skjønnes (§2) at have **gammel Sædvane** for sig (...).⁵⁰ [uthevet her]

Den statlige administrasjon skulle avgjøre "hvad der kan antages at have været gammel Sædvane." (§2)⁵¹ Kommisjonen presiserer at det ikke skulle være tillatt å la domstolene avgjøre spørsmålet om sedvanerett: "Det er saaledes Kommissionens Forudsætning, at alle Afgjørelser af, hvad der i disse Forholde er at anse som gammel Sædvane, henhører udelt under Administrationen, og at **Adgangen til at se Tvist derom indbragt**

Bilde s. 128:

Dette er lovkomitéen som ble oppnevnt på landsmøtet i 1917. De la fram forslag til ny reindriftslov i 1919. Fra venstre overrettsakfører og komitéens sekretær Ole Tobias Olsen, Per Larsen Jomafjeld, komitéens formann Daniel Mortenson, Thomas Renberg, Nils Johan Nilsen Kapfjeld og Nils Andersen Nursfjeld. Johan Barok var også medlem i lovkomitéen, men han døde allerede i august 2017.

Foto: Johannes Coldevin, Rørosmuseets arkiv

Fjellheim tjaala: *Dah mah lin giefies lij vuelege dennie sosijaale daltesisnie, giefies saemieh ellen vöölemes, jñh gosse viehkiem daarpesjin dellie idtjin hiejmereaktam utnieh gusnie akt gænnah. Ij leah giervede guarkedh dovne leevles jñh giervede sjidti jeenjesidie giefiessuerkine jñh giefiesgætine minnedh.*⁴⁶

Aktene tjaalegisnie plaeresne *Arbeidets Rett* njoktjen 9.b. Olav Guldahl tjaala paarretje-guaktaj bijre Sigrid Andersdatter Holm jñh Paul Johnsen, ihke lij dah mah saemiej giervede boelhen 1880-jñh 1890-jaepiej *“buektiehtin båtsoem beerkedh Riast-dajvesne.*⁴⁷ Men hævvi lij akte raaste disse maam Paul Johnsen buektiehti maeksedh skaaraj jñh advokatereeknegi åvteste. Jaepien 1917 dihte jñh gånnebe lin registradamme 49 bovtsigumie. Anders Mortenson Nordfjell jñh gånnebe Marie Johnsen 145 bovtsj utnin. Doh uksie jeatjah registradamme båtsoesaemieh sijtesne utnin 12 bovtsi raejeste 111 bovtsi raajan.⁴⁸ Tjilke guarkedh båtsoe Røros-dajvesne gaajh giervede tsiehkieh utni.

Lappekommisjovne jaepeste 1897

Stoerredigkie nænnoesti snjaltjen 27.b. aktem orre lappekommisjovnem nammoehtidh dejnie mandaatine aktem raeriestimmiem darjodh orre båtsoelaakese sijjeste 1883-laake. Kommisjovne sov raeriestimmiem böökti 1904, men dihte orre båtsoelaake idtji nænnoestamme sjidth åvtelen 1933. Kommisjovnen barkoe dan åvteste idtji naan dallah juridihkeles konsekvensh åadtjoeh, men aktem draamatiske politihkeles signaalem vedti, gidtjh vaajtelasse båtsoem nåhkehtidh: *“Akte nåhkehtimmie daehtie åtnoste sijhti gujht vaajteles årrodh juktie jåartaburrien iedtjh krööhkedh. Men juhtijh-saemiej jieleme lea badth annje vihkeles ekonomeles siebriedahkesne, guktie annjevasth tjuara jååhkesjimmiem åadtjodh”* [tjierestamme daesnie].

Laanteburrien iedtji jñh reaktie krievenassi gaavhtan dan guhkiebasse evtiedæmman edtjin raastide saemiej båtsoese giesedh naemhtie guktie båtsoe *“annjevasth”* meehti jærhkedh goh jieleme, *“men tjuara geehtedh olles båtsoe jåartaburrien geajnoen uvte bætieh.”* Kommisjovne jeahta daate lij akte vuajnoe mij lij jååhkesjamme dovne Sveerjesne jñh Nöörjesne. Ihke båtsoe goh jieleme tjoeri jåartaburreste

for Domstolene er lukket.” [uthevet her] Kommisjonen påstår at administrasjonen hadde de beste forutsetninger for å avgjøre sedvanerettsspørsmålet og *“den bekvemteste Adgang til at tilveiebringe de Oplysninger, som fornødiges. Af andre Grunde egner heller ikke saadanne Afgjørelser sig til Løsning ved Domstolene.*⁵² Hvilke andre grunner det her er snakk om, omtales ikke.

Lappekommissionen av 1897 gav politiske signaler som måtte oppfattes som dramatiske for samene: Reindriften som næring kunne inn-til videre bestå, men måtte vike for landbrukets interesser, og det skulle ikke være tillatt for samene å få spørsmål om sedvanerett avgjort ved domstolene. Reindriftsamene skulle stå utenfor prosessen, både næringsmessig og rettslig. En uttalelse fra Daniel Mortenson på det første samelandsmøtet i Trondheim i 1917, illustrerer situasjonen sett fra samenes side:

*“Lapperne blir jaget, de har ikke noget fædreland. De er de respektive landes love lydige, men der gjøres intet for dem. Hvad de forlanger er ikke at bli undertrykt, men de vil ogsaa som mennesker ha sine rettigheter. (...) Likesaa vist som gamle rettigheter følger bumanden, maa de ogsaa følge lapperne ...”*⁵³

Sørsamene organiserer seg

Hele prosessen med utredninger og politiske vedtak fra 1843 til 1904 var en sammenhengende makt demonstrasjon. Statens kommisjoner definerte problemene på vegne av grunneiere og bønder, og bestemte hvilke tiltak som skulle settes i verk for å ivareta deres interesser i forhold til samenes reindrift. Det var i denne situasjonen at samene Elsa Laula Renberg og Daniel Mortenson tok initiativ til å få dannet foreninger som kunne fremme samenes interesser. Et møte i Røyrvik 6. februar 1906 var trolig det første møtet som ble holdt i Norge i den hensikt å stifte en interesseorganisasjon for samene. På dette møtet var det representanter fra Elgå, Trøndelagsfylkene og Helgeland.⁵⁴ Deretter ble det stiftet foreninger både på Helgeland og i Trøndelagsfylkene. For øvrig vises til Helge Salvesens artikkel *“Samane kjem til orde”* i denne utgaven av *Fjell-Folk*.

tijtedh lij dan vihkeles guktie dihte byöri jijtjehke laaketeekestesne tjåadtjodh kommisjovne vienhti.⁴⁹ Daesnie siteredem dam bielie § 1 gusnie tjåådtje:

§1: *Annjevasth baaja juhtijh-saemieh (...) dejnje gaertjedimmie maam laanten röönjeme, sjid-
tedeheme, årromedajvh jih jeatjah plearoh åtnoe
krievieh, sijen bovtsigujmie hööllestidh (....) jih
gåatomem bovtside gaavnedh dejnie bielie laan-
teste mah Leah juakeme jallh edtja juakasovvedh
båatsoesijtine (§3), men ajve dejnie dajvine gusnie
lea båeries provhke (...).*⁵⁰ [tjertestamme daesnie]

Staatel reereme edtji vihtiestidh “*maam dah
aerviedin lij båeries provhke*”, (§2)⁵¹ Kommi-
sjovne tjerteste ij lij byöreme luhpie årrodh
baajedh riehtide gyhtjelassem provhken bijre
sjæjsjalidh: “*Dan åvteste kommisjovnen krievnasse
gaajhkh sjæjsjalimmieh mejtie åtna lea båeries
provhken mietie, govlesuvviah reeremen nuelesne,
jih ij gåaredh ovvaantojde riehtide buek-
tedh.*” [tjertestamme daesnie] Kommissjovne
jehta reereme dejtie bööremes nuepide utni
provhkeereaktagyhtjelassem sjæjsjalidh jih
“*doh aelhkemes nuepieh dejtie daerpies bievneseidie
reebledh. Jeatjah fåantoej gaavhtan dle ij sjieht
dagkerh sjæjsjalimmieh riektene vaeltedh.*”⁵² Mah
jeatjah fåantoe mah daesnie neebnesuvviah
eah jehtasovvh.

Lappekommisjovne jaepeste 1897 politihkeles
signaalh vedti mejtie saemieh sån tuhtjin lin
dramatiske; Båatsoe goh jieleme meehti jærh-
kedh aktem ståantetjem vielie, men tjoeri
laanteburrien iedtjijste tijtedh, jih idtjin sae-
mieh luhpiem utnieh baajedh riektiem dagkerh
gyhtjelassh provhkereaktan bijre nænnoestidh.
Båatsoesaemieh edtjin prosessen ålkolen tjåad-
tjodh, dovne goh jieleme jih riekteles. Akte
lahtestimmie Daniel Mortensoneste dennie
voestes saemien rijhketjåangkosne Tråantesne
jaepien 1917, tsiehkiem tjelkeste saemiej
bieleste vuajname:

“*Saemieh baajhtaldellieh jih ij dej naan laante
jih jalhts luvrege sijen laanti vööste ij mejtegh
dejtie dorjesovvh. Dah krievieh sijjeh eah diedt-
govvh, men aaj goh almetjh sijhtieh sijen reaktah
utnedh, (...) Seamalaakan goh båeries reaktah
arrah-almetjem dåeriedieh, dah aaj tjerieh sae-
mide dåeriedidh.*”⁵³

Det første samelandsmøtet 1917

Initiativet til det første samelandsmøtet ble tatt av Elsa Laula Renberg som bodde i Vefsn. Hun hadde stiftet Brurskankens Samiske Kvindeforening som opprettet et arbeidsutvalg med Elsa Laula Renberg som leder og medlemmene Ellen Olsen Toven og Anna Renfjeld. De fikk som oppgave å forberede “*et større social-politisk stevne*”. Dessuten ble Ellen Lie valgt til sekretær i arbeidsutvalget.⁵⁵ Hun var journalist i *Dagsposten* i Trondheim og var blitt kjent med Elsa Laula Renberg et par år tidligere. Også Anna Løfwander-Jarwson fra Trondheim var sentral i organiseringen av møtet, med særlig ansvar for økonomien.⁵⁶

Det ble bestemt at landsmøtet skulle holdes i Trondheim dagene 6.–9. februar 1917. På vegne av Brurskankens Samiske Kvindeforening ble det sendt ut innbydelser til samer fra Finnmark i nord til Hedmark i sør, i tillegg til spesielt inviterte, deriblant stiftamtmanden, biskopen, reindriftinspektøren, ordføreren i Trondheim og lappfogdene.⁵⁷ Til sammen om lag 150 personer deltok på landsmøtet. Møtet behandlet fire hovedsaker: Reinbeitesaken,

Rijhketjåangkosne 1917 Daniel Mortenson rijhketjåangkoen tjåanghkoestuvrijinie veeljesovvi. Dihte aalkoehåalemem gåatomeamhtesisnie höölti jih åvtehkynie veeljesovvi laakemoenehtsasse maam rijhketjåanghkoen nammoehti. Guvvie Ludvig Eggeneen måaladimmie guvveste Daniel Mortensoneste. Rørosmuseeten vjaarhkoen

På landsmøtet i 1917 ble Daniel Mortenson valgt til landsmøtets dirigent. Han holdt innledningsforedraget i reinbeitesaken og ble valgt til leder for lovkomitéen som ble oppnevnt av landsmøtet. Foto av Ludvig Eggens maleri av Daniel Mortenson: Rørosmuseets arkiv

Ovrehete 150 almetjh lin stieresne voestes saemien rijhketjåangkosne Tråantesne goevten 6.–9. b. 2017. Journaliste Ellen Lie jñ hotellenaajhtere Anna Erika Löfwander Jarwson lin öörnedimmie-moenehtese Tråantesne. Ellen Lie lij aaj rijhketjåanghkoen tjaelije. Guvvesne dihte kraevies gaptine tjåådtje voestes raajosne ovrehete gaskoeh guvvesne. Anna Erik Löfwander Jarwson lea tjeehpes gaptine åarjel-saemien beelhtine dan ålman åelkiesbielesne mij Lien baalte. Löfwander Jarwsonen åelkiesbielesne Daniel Mortenson. Guvvie: Alf Schrøder, Rørosmuseeten vårhkoeh

Åarjelsaemieh jñtjemse årganiseradieh

Abpe prosesse salkehtimmiejgumjie jñ politih-keles nænnoestimmiejgumjie jaepien 1843 raejeste 1904 raajan lij akte iktemierien faamoegirredimmie. Staaten kommisjovnh dåeriesmoeride tjelkestin dajve-aajhteri jñ båantaj åvteste, jñ nænnoestin mah råajvarimmieh mah edtjin nierhkedh juktie dej iedtjh vaarjelidh saemiej båtsoen muhteste. Daennie tsiehkesne amma doh saemieh Elsa Laula Renberg jñ Daniel Mortenson skraejriem veeltin siebrieh tseegkedh mah meehtin saemiej iedtjh eevtjedh. Akte tjåanghkoeh Raarvihkesne goevten 6.b. 1906 lij seapan dihte voestes tjåanghkoeh mij hööltesovvi Nöörjesne mij aajkoem utni aktem iedtjesiebriem saemide tseegkedh. Daennie tjåanghkosne lij tjirkijh Elgåeste, Trøndelaagenfylhkijste jñ Helgelaanteste.⁵⁴ Dan mænngan siebrieh tseegkesovvin dovne Helgelaantesne jñ Trøndelaagenfylhkine. Maahtam vuesiehtidh Helge Salvesen tjaalegasse “Saemieh aelkieh sijjen mielem jiehtedh” daennie låhkosne plaereste *Fjell-Folk*.

Voestes saemien rijhketjåanghkoeh 1917

Elsa Laula Renberg mij Vaapstesne årroeji,

lappeloven, opplysningsarbeidet og organisasjonsspørsmålet.⁵⁸ I en uttalelse fra landsmøtet ble det blant annet krevd at samene i overensstemmelse med gammel sedvane og uhindret av de fastboendes festerettigheter skulle ha fri beiterett på statens grunn i reinbeiteområdene. Det ble også krevd at staten skulle stille til rådighet nytt beiteland til erstatning for de gamle reinbeitetrakter som var blitt tatt til bebyggelse.

Arbeiderbladets redaktør, Martin Tranmæl, holdt innledningen om organisasjonsforhold, og han foreslo at det ble opprettet en landsammenslutning eller et skandinavisk forbund. Det skulle gå 30 år før den første landsomfattende organisasjon ble stiftet, nemlig Norges Reindriftssamers Landsforening. Også i denne sammenheng var sørsamene aktive, og Daniel Mortensons sønn, Lars Danielsen, ble foreningens første formann. Foreningen har senere skiftet navn til Norske Reindriftsamers Landsforbund og har blant annet som formål å styre utviklingen av reindriften som næring slik at den sedvanemessige rettsoppfatning blir lagt til grunn sammen med de prinsipper som reindriftenes næringsvirksomhet bygger på.⁵⁹

skraejriem veelti dan voestes saemien rijhketjåanghkose. Dïhte lij Brovresen saemien nyjsenesiebriem tseegkeme mij aktem barkoemoeneh-tsem nammoehiti gusnie Elsa Laula Renberg åvtehkinie sjïditi jïh lihtsegh lin Ellen Olsen Toven jïh Anna Renfjeld. Dah laavenjassine åadtjoejin aktem *“stuerbe sosijaale-politihkeles tjåanghkoem”* soejkesjidh. Lissine Ellen Lie veeljesovvi goh tjaelije barkoemoenehsisnie.⁵⁵ Dïhte lij journaliste plaeresne Dagsposten Tråantesne, jïh lij Elsa Laula Renbergine åahpenamme såemies jaepiej aarebi. Aaj Anna Løfwander Tråanteste lij akte vihkeles almetje gosse tjåanghkoem öörnedin, jïh aktem sjïere dïedtem ekonomijen åvteste utni.⁵⁶

Dah eajhnadovvin rijhketjåanghkoem Tråantesne hööltedh goevten 6.–9.b. 1917. Brovresen saemien nyjsenesiebrien bieleste bööredimmieh seedtesovvin saemide Finnmaarihken luvhtie noerhtene Hedmaarihken gåajkoe åarjene, lissine dejtie sjïere bööredamme, dej gaskem stift-aamteålma, bsïpe, båatsoeinspektöore, Tråanten tjïelten åejvie jïh saemiefåvhtah.⁵⁷ Tjåanghkan ovrehte 150 almetjh lin meatan rijhketjåanghkosne. Tjåanghkoe njieljie åejvie-aamhtesh gietedti: Bovtsegåatomeaamhtese, saemielaake, skuvle-aamhtese jïh årganisasjovnegyhtjelasse.⁵⁸

Aktene lahtestimmesne rijhketjåanghkoste dah gaskem jeatjah krïevin saemieh båeries provhken mietie jïh saah guktie arrah-almetji leejjemereaktah lin, edtjin luhpies gåatomereaktam utnedh staaten dajvine båatsoedajvine. Dah aaj krïevin staate edtji orre gåatomelaantem dejtie vedtedh sijjeste dejtie båeries gåatomedajvide gusnie daaroeh lin gåetieh bigkeme.

Redaktöore plaeresne Arbeiderbladet, Martin Tranmælaalkoehåalemehöölti årganisasjovnetsiehkiej bijre, jïh raeriesti aktem ektiedimmiem abpe laantese tseegkedh jallh akte skandinavijen siebrie. 30 jaepieh edtjin vaesedh åvtelen dïhte voestes siebrie abpe laantese tseegkesovvi, gidtjh Nöörjen Båatsoesaemiej Rijhkesiebrie. Aaj daesnie åarjelsaemieh lin eadtjohke jïh Daniel Mortensonen baernie, Lars Danielsen veeljesovvi goh siebrien voestes åejvie. Siebrie lea mænngan nommem molseme daaroeh gielesne, jïh gaskem jeatjah ulmine åtna evtiedimmiem båatsoeste stuvredh goh jieleme guktie dïhte provhkelige reakta-

Oppsummering

Bakteppet for 1917-landsmøtet besto av erstatningskrav, rettssaker og lover der hensikten var å oppnå kontroll over samenes reindrift for å gjøre det enklere å innkreve erstatning for skade på setrer, høystakker og slåtteenger. Vilkårene for samenes reindrift ble stadig vanskeligere opp gjennom 1800-tallet, med fattigdom og utarming som resultat for mange. Innstillingen til ny reindriftslov fra 1904 bekreftet myndighetenes krav om at reindriften skulle vike for jordbrukets interesser, og helst avvikles på sikt. Bakgrunnen var en økende befolkning og bøndernes behov for stadig større arealer.

I prinsippet ble det i 1904-innstillingen en avveining mellom to primærnæringer, men det dramatiske og høyst uakseptable er forslaget om at spørsmål om sedvanerett ikke skulle avgjøres av domstolene, men av sentraladministrasjonen (§2). På denne måten kunne staten sikre seg at Høyesterett ikke foretok juridiske vurderinger i samenes favør, slik Underretten gjorde i 1851 da den kom fram til at samene måtte *“antages at have hevdet Ret”* til opphold i Ljøsne-dalen på vinters tid. Høyesterettsdommer Motzfeldt foretok også en vurdering av sedvaneretten i 1897 da han antydte at samene hadde rett til å ferdes med rein *“ved Gjeltsøen og i den øvre Del af begge Molingdalene”*. 1904-innstillingens lovforslag der muligheten for slike rettslige vurderinger stenges, betydde i praksis at samene ikke kunne hindre andre i å overta deres gamle bruksområder. Man gav politiske svar på juridiske spørsmål, og det politiske svaret var at jordbruket hadde prioritet foran reindriften, helt uavhengig av reindriften gamle rettigheter. Sammenlignet med dommene på 1850-tallet gikk utviklingen i retning av en klar svekkelse av reindriften rettsvern.

Samene var ikke representert i de politiske prosessene, enten de omhandlet skoletilbud, reindriftslovgivning eller andre forhold av spesiell betydning for dem. På Helgeland, i Trøndelagsfylkene og i Hedmark utgjorde de en liten minoritet som bodde spredt, med stadig risiko for erstatningskrav og anmeldelser. Det var derfor ikke tilfeldig at organisasjonsarbeidet ble dratt i gang i det sørsamiske området på et møte i Rørvik i 1906. Uttalelsen

Bilde s. 132:

Om lag 150 deltakere var til stede på det første samelandsmøte i Trondheim 6.–9. februar 2017. Journalist Ellen Lie og hotelleier Anna Erika Løfwander Jarwson fungerte som arrangementskomité i Trondheim. Ellen Lie var også landsmøtets sekretær. På bildet står hun i grå kjole i første rekke omtrent midt på bildet. Anna Erika Løfwander Jarwson står i svart kjole med sørsamisk belte til høyre for Lies sidemann. Til høyre for Løfwander Jarwson står Daniel Mortenson. Foto: Alf Schrøder, Rørosmuseets arkiv

vuajnoe váaroemasse biejesávva dej prinsihpi-gujmie ektine mejtie båtsoen jieleme bigkie.⁵⁹

Iktedimmie

Fåantoe 1917-rijhketjåanghkose lij maaksoekrievenassh, reakta-aamhtesh jñ laakh gusnie aajkoe lij kontrollem åadtjodh saemiej båtsoen bijjelen guktie edtji aelhkebe sjïdtedh skaaramaaksoem kribpesjidh sieterinie, staa hkine jñ slaajojne. Saemide dle ahkedh giërvebe sjïdti bovtsigujmie giehtelidh 1800-låhkoen, giefiesvoetine jñ njerreminie goh illedahke jeenjesidie. Raeriestimmie akten orre båtsoelaakese jaepeste 1904 åejvieladtji krievenassem vih-tiesti mij sijhti båtsoe edtji jåartaburrien iedtjide tjeekedh, jñ eeremasth nåhkehtidh bætjide aejkien. Fåantoe lij årrojelåhkoe læssani jñ båtsoen ahkedh stuerebe dajvh daarpesjin.

Riektesisnie akte vierhtiedimmie 1904-raeriestimmesne dorjesávva dej göökte aalkoejielemi gaskem, men dihte eevre vierremes jñ ovsjeh-teles lea dihte raeriestimmie gusnie tjåådtje riekteh eah edtjh gyhtjelassem provhken bijre sjæjsjalidh, men sentraale reereme edtji dam darjodh. Naemhtie dle staate meehti gorredidh Jïllereakta idtji juridihkeles vuarjasjimmieh darjoeh mah aevhkine saemide sjïdtin, naemhtie guktie Vueliereakta darjoeji 1851 gosse dihte gaavnehti saemieh *“sån hevdadamme reaktam utnieh”* bovtsigujmie årrodh Ljøsnaðalesne daelvege. Jïllereaktadoemesjæjja Motzfeldth aaj aktem vuarjasjimmieh provhkereaktete darjoeji 1897 gosse daejriehti saemieh reaktam utnin bovtsigujmie årrodh *“Gjeltsjøen lihke jñ bijjebiesne gåabpegen Molingdalesne.”* 1904-raeriestimmien laakeraeriestimmie gusnie lij nuepie dagkerh riekteles vuarjasjimmieh darjodh steegkesávva, sijhti riektesisnie jiehtedh saemieh idtjin maetieh mubpieh heerredidh dej båeries åtnoedajvh nuhtjedh. Desnie politihkeles vaestiedassh dejtie juridihkeles gyhtjelaside vedti, jñ dihte politihkeles vaestiedasse lij jåartaburrie prioriteetem utni båtsoen åvtelen, saah mah båeries reaktah båtsoe utni. Viertiestamme dåapmajgujmie 1850-låhkoen, evtiedimmie aktem geahpanamme reaktavaarjelimmieh båatsoste vuesiehti.

Saemieh eah lin meatan dejnie politihkeles prosessine, mejtie lij skuvlefaalenassen bijre,

fra landsmøtet i 1917 med krav om beiterett etter gammel sedvane på statens grunn og krav om nytt land som erstatning for tapt beiteland er uttrykk for at samene ikke aksepterte at deres tradisjonelle reindrift i sedvaneretsområder skulle vike for utviklingen i landbruket. Det var starten på en politisk prosess der samene fra Finnmark i nord til Hedmark i sør stod samlet om egne krav på egne premisser.

Anne Severinsen er cand. polit. og har i en årrekke vært journalist i NRK. Hun skrev sin hovedfagsoppgave om reindriften i Trollheimen og var sakkyndig vitne i Selbu-saken som ble behandlet av Høyesterett i plenum i 2001. Hun har hatt forskningsoppdrag for Samerettsutvalget II og interregprosjektet “Det samiska rummet”. Anne Severinsen har publisert flere artikler om sørsamenes rettigheter og historie.

båatsoelaake jallh jeatjah tsiehkies mah lin vihkeles dejtie. Helgelaantesne, Trøndelaagen-fylhkine jñ Hedmaarkhesne dah lin akte onne unnebelånhkoe mah bårrode årroejin, jñ ahkedh lin vaahresne maaksoekrievenassh jñ pollisebieljelimmieh åadtjodh. Dan åvteste ij lij rovnege årganisasjovnebarkoe åarjelsaemien dajvesne eelki aktene tjåanghkosne Raarvihkesne 1906. Lahtestimmie rijhketjåanghkosne 1917 gusnie gåatomereaktam krievin båeries provhken mietie staaten dajvesne, jñ orre dajvh krievin goh maaksoe teehpeme gåatomelaanten åvteste, vuesiehtieh saemieh idtjin jååhkesjh dej aerpievuekien båatsoe provhkereaktadajvine tjoeri evtiedimmien gaavhtan laanteburresne nåhkedh. Daate lij aalkoe akten politihkeles prosessese gusnie saemieh Finnmaarkhkeste noerhtene Hedmaarkhen gåajkoe åarjene lin ektesne jñtsh krievenassi bijre jñtsh premissine.

Anne Severinsen lea cand. polit. jñ lea gellie jaepieh journalistine orreme NRK:sne. Dihte sov åejviefaaagelaavenjasseb båatsoen bijre Trollheim-esne tjeeli jñ lij maehiehtje vihnege Saalbogeaamhtesisnie maam Jollereaktan stoerretjåanghkoegietedi 2001. Dihte dotkemebarkoeh åtne Saemie-reaktamoenehtsasse II jñ Interregprosjektese "Det samiska rummet". Anne Severinsen gellie tjaa-legh bæjhkoektamme åarjelsaemiej reaktaj jñ histovrijen bijre.

Notah / Noter:

- ¹ Borgen 1997:56
- ² Nutheim 1955:95
- ³ Løøv, 1989: 282. jfr Fjellheim 2012:56–62
- ⁴ Lappekommissionen af 1889, Bilag No 6:97
- ⁵ Haarstad 1981:1711–72
- ⁶ Haarstad 1992:196
- ⁷ Fjellheim 2012:256–258. For nærmere omtale se Fjellheim 2012:62–72
- ⁸ Løøv 1994:161–162, jfr. Fjellheim 2012:75–79 og Severinsen 2011:61–73.
- ⁹ Severinsen 2008:19–20.
- ¹⁰ Røroskommissionen af 1875:47
- ¹¹ Røroskommissionen af 1875:48
- ¹² Avskrift av Sør-Trøndelag Amt kopibok B141a (1843–1844) 15.4.1844 Nr. 494. Transkribert av Anders Løøv
- ¹³ *Departements-Tidende* for 1844:82–83.
- ¹⁴ O.No.1 1867 *Angaaende Bestemmelser vedkommende Forholdet mellem de norske Fjeldfinner og de svenske Lapper i de forenede Riger*. Side 32
- ¹⁵ Inst.O.IV 1882:12.
- ¹⁶ Brev av 8. desember 1887, Journalsaker 01(25109) og 02(25105) IKA Trøndelag
- ¹⁷ Brev av 14. mars 1888. Kopibok 01(25107) IKA Trøndelag
- ¹⁸ Kopi av brev fra dr.Yngvar Nielsen til Collegium academicum, datert Christiania 12. februar 1889.
- ¹⁹ Kopi av brev fra dr.Yngvar Nielsen til Collegium academicum, datert Christiania 28. februar 1890.
- ²⁰ Nielsen 1891:21
- ²¹ Nielsen 1891:19
- ²² Nielsen 1891:20
- ²³ *Åarjel-saemieh – Samer i sør* 1985:42
- ²⁴ Falkenberg 1983:69
- ²⁵ Nielsen 1891:33
- ²⁶ Prytz 1917:5
- ²⁷ Lappekommissionen 1889:4
- ²⁸ Lappekommissionen 1889: 42
- ²⁹ *Norsk Lovtidende*. 1894:286–287
- ³⁰ Indst.O.II, 1987:2
- ³¹ Brev fra Landbruksdepartementet til *Norsk Lovtidende*. Ref.901/82 R/L AGA/IN
- ³² *Rettstidende* 1892:411–413
- ³³ *Rettstidende* 1892:413
- ³⁴ *Rettstidende* 1892:415–416
- ³⁵ *Rettstidende* 1897:761
- ³⁶ Sandnes 1996:3, jfr. Munch 1852:4 og 90
- ³⁷ *Rettstidende* 1897:761
- ³⁸ *Rettstidende* 1897:763–764
- ³⁹ Malthus (1799) 1968:134
- ⁴⁰ Fjellheim 2012:194–196
- ⁴¹ Borgen 1997:57 (jfr. *Dagsposten* 8.2.1917)
- ⁴² Fjellheim 2012:109
- ⁴³ Fjellheim 2012:104
- ⁴⁴ Lappekommissionen 1889:15
- ⁴⁵ Løøv 2001:94
- ⁴⁶ Fjellheim 2012:126

- ⁴⁷ *Arbeidets Rett* 9. mars 1949:1
- ⁴⁸ Fjellheim 2012:181
- ⁴⁹ Lappekommissionen af 1897: 195–196–197
- ⁵⁰ Lappekommissionen af 1897: 176
- ⁵¹ Lappekommissionen af 1897: 197
- ⁵² Lappekommissionen af 1897: 198
- ⁵³ Borgen 1997:56 (jfr. *Dagsposten* 7.2.1917)
- ⁵⁴ Henriksen 1976:11
- ⁵⁵ Stien 1976:24
- ⁵⁶ Pareli 1988:106, jfr Borgen 1917:100–101
- ⁵⁷ Borgen 1997:104
- ⁵⁸ Borgen 1997:34
- ⁵⁹ Gosse lea rijkhetjåanghkoen bijre dle vuesehte gærjese *Samenes første landsmøte* maam Peder Borgen lea tjaaleme jih tjaalegem “Det første samiske landsmøte” Leif Pareliste gærjesne Saemien Sijte Årbok for 1988. Borgen gærjesne gaskem jeatjah prievieh, plaeriestuhtjh dovne rijkhetjåanghkoen åvtelen jih mænngan, tjåanghkoeproto-kolle jih akte åehpiedeheme dejstie almetjijstie mah lin vihkeles råållah åtneme rijkhetjåanghkosne,.. Pareli aktem åenehks versjovnem vadta digkiedimmeste jih rijkhetjåanghkoen nænno-estimmijste.
- ⁵⁹ Når det gjelder landsmøtet vises til boka *Samenes første landsmøte* av Peder Borgen og artikkelen “Det første samiske landsmøte” av Leif Pareli i Saemien Sijtes Årbok for 1988. Borgens bok inneholder blant annet brev, avisoppslag både før og etter landsmøtet, møteprotokollen og en presentasjon av de personer som hadde hatt sentrale roller under landsmøtet. Pareli gir en kortfattet versjon av debatten og landsmøtets vedtak.
- Lidteratuvre / Litteratur:**
- Berg, Bård A. 2000: “Mot en korporativ reindrift”, DIEDUT 3/2000. Sámi Instituhtta. Nordisk Samisk Institutt
- Borgen, Peder 1997: *Samenes første landsmøte 6.–9. februar 1917*. Tapir
- Falkenberg, Johs.1983: “Samiske bruksområder og stedsnavn i Rørostraktene”. *Åarjel-Saemieh – Samer i sør*. Årbok 1982/83. Saemien Sijte, Snåsa
- Fjellheim, Sverre 2012: *Gæbrien sijte – en sameby i Rørostraktene*. Eget forlag
- Haarstad, Kjell 1981: *Samiske vandringer i Sør-Norge*. Tapir forlag, Trondheim
- Haarstad, Kjell 1992: *Sørsamisk historie. Ekspansjon og konflikter i Rørostraktene. 1630–1900*. Tapir forlag, Trondheim
- Henriksen, Hans J: “Sameforeninger i første del av 1900-tallet”. *Ottar* nr. 88. Universitetet i Tromsø 1976
- Lööv, Anders 1989: “Samer, bønder, bergverk – og en skoginspektør. Samer vest for Femund før 1815” *Årbok for Norsk Skogbruksmuseum 1987–1989*. Elverum
- Lööv, Anders 1994: “En samisk sijte går under på Gauldalsvidda år 1811.” *Festskrift til Ørnulf Vorren*. Tromsø Museums skrifter XXV. Tromsø Museum, Universitetet i Tromsø
- Lööv, Anders 2001: “Lappefogd I.B. Herstads årsberetninger 1894–1904”. *DOVLETJE V. Saemien Sijte, Snåsa*
- Malthus, Thomas Robert 1968: *Reisedagbok for Norge 1799*. Cappelen, Oslo
- Munch. P.A. 1852 *Det norske Folks Historie* 1ste Bind. Chr.Tønsbergs Forlag
- Nutheim, Leiv 1955: “Samer i Dalsbygdtraktom (1810–12 og 1880–90-åra)”, *Sámi ællin: Sámi særvi jakkigir’ji, Sameliv: Samisk selskaps årbok* nr. 2 (1953/1955)
- Pareli, Leif 1988: “Det første samiske landsmøte”. *Saemien Sijte Årbok* nr. 3. Sørsamiske Samlinger, Snåsa
- Prytz, Anders R: “Naar er lapperne indvandret til Røros-og Fæmundstrakterne?”. Foredrag på landsmøtet i 1917. Mappe 1. Rørosmuseets arkiv
- Sandnes, Jørn 1996: “Samer, rein og bønder. Trekk av sørsamisk historie til ca. 1900”. Etter oppdrag for Justisdepartementet april 1996 (stensil)
- Severinsen, Anne 2006: “Reineiernes sedvanerett i reinbeitedistriktene Essand og Riasten”. *DIEDUT* nr. 1 2006. Sámi Instituhtta. Nordisk Samisk Institutt
- Severinsen, Anne 2008: “Samenes rettshistorie i Rørosområdet”. *Fjell-Folk. Årbok for Rørosmuseet* nr. 33. 2008
- Severinsen, Anne 2011: “Samene på Gauldalsvidda i 1811-overgrep, etterspill og konsekvenser”. *Fjell-Folk. Årbok for Rørosmuseet* nr. 36. 2011
- Stien, Laila 1976: “Elsa Laula Renberg. En samisk foregangskvinne”. *Ottar* nr. 88 Universitetet i Tromsø
- Zachrisson, Inger 1985: “Forntida sørsamer”. *Åarjel-saemieh – Samer i sør*. Årbok nr. 2. Saemien Sijte, Snåsa. 1985
- Lappekommissionen 1889: *Indberetning fra den ved kongelig Resolution af 12te Juli 1889 til Undersøgelse af Lappeforholdene i Hedemarkens, Søndre- og Nordre Trondhjems Amter anordnede Kommission*.
- Lappekommissjonen 1897: *Indstilling fra den ved Storthingets Beslutning af 27de Juli 1897 og kongelig Resolution af 9de September s.A. nedsatte Kommission, der har havt at tage under Overveielse, hvilke Lovregler m.v vedkommende Lappevæsenet der bliver at istandbringe, efterat Lov om Lapperne i de forende Kongeriger Norge og Sverige af 2den Juni 1883 er traadt du af Kraft. Kristiania 1904*
- Røroskommissionen af 1875: *Indberetning fra den ved kongelig Resolution af 11te Januar 1875 nedsatte Kommission til Undersøgelse af RØROS Kobberværks og Statens indbyrdes Forhold med hensyn til Værkets Skovvæsen*